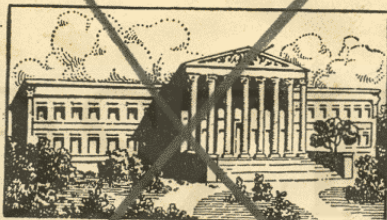

OSZK

12.699

67,67a

MAGYAR NEMZETI MUZEUM
ORSZÁGOS SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁRA

OLVASÓTERMI KÉZIKÖNYVTÁR

017331

KIKÖLCSÖNÖZNI NEM SZABAD

TUDOMÁNYOS
ZSEBKÖNYVTÁR

Cseh Lajos

1376

Világtörténelem

II. rész. Középkor

67
67 a
szám

STAMPFEL-féle
KÖNYVKIADÓHIVATAL

Kettős
szám

VILÁGTÖRTÉNELEM

IRTA

CSEH LAJOS

FŐGIMN. TANÁR.

II. RÉSZ: KÖZÉP-KOR.

NEGYEDIK KIADÁS

BUDAPEST,
STAMPFEL-FÉLE KÖNYVKIADÓHIVATAL
(RÉVAI TESTVÉREK IROD. INT. R.-T.)

12.699/67-67a

A középkor tárgya és felosztása.

A nyugat-római birodalom bukásával az emberiségnek új korszaka nyílik meg. E korszakban az emberi cselekedetek mozgatója inkább a képzelet, mint az értelem. Az emberek többet gondolnak túlvilági életökre, mint a földre. Innen van, hogy az egyházi szellem az, mely a középkor minden intézményét áthatja. A műveltség tisztán egyházi az ó-kor humanistikus műveltségével szemben. A kor háborúi szintén vallásháborúk.

Tárgyát a középkor ezeréves történelmének először az képezi, hogy mint alakítanak a barbár népek államokat a nyugat-római birodalom romjain.

Előadja azután, hogy a kereszténység mint művelte és szelidítette a népeket. Mint alakul meg Európa keresztény népeinek a szövetsége a pápával s a császárral az élén, s ezzel kapcsolatban a hűbéri szervezet hogyan ver gyökeret.

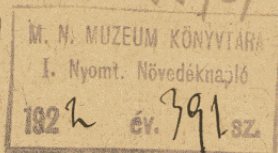
Majd végül elbeszéli a középkori intézmények bomlását s a nemzeti államok alakulását.

Felosztása a következő:

476-800. A) A középkori intézmények (császárság, pápaság, hűbériség) megalakulása.

800-1250. B) A középkori intézmények virágzása.

1250-1500. C) A középkori intézmények bukása.

A) A középkori intézmények meg- alakulása (476—800).

I. A barbárok letelepedése a nyugati birodalomban.

1. A germánok.

A műveltségében túlérett római birodalom romjain a germán nép az, mely új államokat alkotott.

Az árja népek sorába tartozó germán nép a Dunától az Északi- és a Keleti-tengerig, s a Rajnától a Visz-
tuláig terjedő földet lakta. Róma már a köztársaság
korában érintkezett e néppel, de nagyobb volt úgy
az ellenséges, mint a békés érintkezés a császárság
korában. Egységes népet a germánok nem alkottak,
bár a közös származás tudata folytán (Tuisko, Mann)
meg volt közöttük az összetartás.

Az első részletesebb tudósítást az említett népről
Tacitus adja „Germániá“-jában. Az erőteljes, szőke
és kékszemű germán tiszta családi életet élt kőd,
mocsár s erdőtől borított földjén. A férfi főoglalko-
zása a harc és a vadászat; a föld megművelését s
a házi munkát a nők, öregek s a szolgák végezték.
A germán főjellemvonása a szabadságnak mindenek
fölött való szeretete, de árnyat vont erre a szesz-
italoknak s a kockajátéknak túlságos élvezete.

A germán társadalomban nemeseket (Edle),
szabadokat (Freie), szabadonbocsátot-
takat (Liti) s rabszolgákat (Sklaven) külön-
bőztetünk meg. Nemes és szabad közt jogra nézve
különbség nem volt, de régibb származásánál fogva

a nemes a vezetést s a tisztségek betöltését magának igényelte.

A szabad germán földjének közepén építette fel házáat. Több ily külön álló tanya alkotta a községet (Mark). A községbe tartozók közösen használták az erdőt s a legelőt. A községek alkották a Gau-t. Több vidék (Gau) együttesen alkotta a törzset. A törzs szabadjai népgyűléseket tartottak, ahol előjáróikat, bíráikat s papjaikat választották, döntöttek háború és béke fölött s ítéltek az árulás és a gyáva-ság bűneiben.

Egy vagy több törzs harcvágyó ifjai valamely önválasztotta vezér (Herzog) köré gyülekeztek s ennek vezérlete alatt indultak zsákmányolni. A zsákmányon közösen osztozkodtak. A vezérhez a kíséretet (Gefolgschaft) a hűség fűzte, mely hűségi viszony a fegyveres nemesség s a királyság kialakulására vezetett.

A germánok vallása természet-imádás. A mindenséget kormányzó főisten: Wuotán (Odin). — Donar, a villámlás s a dörgés istene. Zio, a hadisten. Lohho (Loki), a sötétség és a tagadás istene. Frikka (Freia), a szerelem s a szépség istennője. Hellia (Hölle), az alvilág kérlelhetetlen istennője, akihez a betegségben s az öregségben meghaltak jutottak. A hősök lelkeit a csataszűzek (Walkürok) Wuotan palotájába (Walhalla) vitték. Voltak törpéik s óriásaik (Edda-énekek).

Erdőkben, források mentén s hegytetőkön áldoztak isteneiknek. A szentélyt néha egyes fa, gyakrabban egy facsoport alkotta. Templomaik s bálványképeik csak későbbi időben keletkeztek. Áldozatul növényeket vagy állatokat, néha embereket mutattak be. A papok a nép közös áldozatait mutatták be, a papnők leginkább csak jósoltak. A magánáldozatokat bemutatták a családfők.

Szövetségek. A 3. században a törzsek szövetségké egyesültek királyok uralma alatt. A nevezetesebb szövetségek:

1. A frankok szövetsége. Az Issel folyó mellett laktak a száli, a tengerparton s az Alsó-Rajna partjain a ripuári frankok.

2. Az alemannok szövetsége, kik a Közép-Rajna, Majna, a Felső-Duna s a határsánc közt laktak.

3. A szászok szövetsége az Alsó Elbe vidékeit lepte el a Rajnáig.

4. A gótok szövetsége, mely a Tiszától a Donig terjedő földet lakta. A Dnyepertől keletre laktak a keleti, nyugatra a nyugati gótok.

A gótok voltak az elsők a germán népek közt, kik a kereszténységet befogadták. Ulfilas püspök lefordította számukra a bibliát (Codex Argenteus).

2. *A néprándorlás kezdete. A nyugati gótok. Alarik.*

A népek nagy mozgalmának megindítója a hun nép, mely 375-ben zúdult elemi erővel Európára. 375. Fegyvererejével s vadságával megrettegette még a germán népeket is.

A germán népek közül először a Volga vidékén tanyázó alán népet zúzták szét, majd az ezek háta mögött lakó keleti gótokat győzték meg. A keleti gótok agg királya (Ermanarik) saját kardjába dőlt, népe pedig meghódolt. Már most a nyugati gótok annál kevésbé tudtak a támadásnak ellentállni, mert két király alatt oszlottak meg. Közülök a pogányok visszahúzódtak a Kárpátok zugaiba, a keresztények pedig Valens császártól kértek s kaptak befogadást. De a görög tisztviselők kapzsisága hamar fegyvert fogatott a gótokkal. Valens, ki ellenök vonult, Drinápolynál életét vesztette (378). Nagy 378. Theodosius tapintatos eljárásával lecsendesítette őket s mint szövetségeseknek előbbi lakóhelyökhöz Moesiához, Thrakia egy részét adta. Ezentúl békében is maradnak egészen addig, a míg Arcadius meg nem vonja tőlük az évdíjat.

A nyugati gótok királya ekkor a hatalmas Alarik volt, ki harcosaival elpusztította Makedoniát, Illyriumot s Görögországot Peloponnesosig. Stilicho, a nyugat-római birodalom minisztere segítségére ment a testvér-államnak s Alarikot Arkádiában (Pholae) bekerítette. De a két udvarnak még ekkor sem szünő féltékenykedése megmentette Alarikot, Stilicho futni engedte. Arcadius pedig „dux“ címmel Illyriumot adományozta neki s népének.

Illyrium közelsége a gazdag Itáliában való zsákmányolásra buzdította a gótokat. Alarik már 401-ben Észak-Itáliába tört be, de Stilicho több győzelmes

ütközet után (Pollentia 402, Verona 403) visszaszorította Illyriumba.

A gótok távozása után pedig másodszor mentette meg a birodalmat, midőn Radagais vad germán csordáit szétszórta (Faesulae 405).

A nagy embernek szerencséjével irigyei is szaporodtak, kik a gótokkal való czimboráskodással vádolták. Mire Honorius elég gyenge volt s kivégeztette a birodalom egyetlen támaszát.

Stilicho kivégeztetése ürügyet szolgáltatott Alariknak, hogy ismét Itáliába törjön (408). Ravennában ugyan hiába ostromolta a császárt, Róma, a szent város azonban a gótok harmadik támadásának áldozatul esett (410). Három napig rabolták a várost, csak a templomokat kimélték. A népek megrettentek, hogy az „emberiség anyja“, a bevehetetlennek hitt Róma a barbárok pusztításának esett áldozatul.

Róma alól Dél-Itáliába húzódott Alarik, valószínűleg, hogy Sziciliába s Afrikába keljen át, de a hajók hiánya útjában állott e vállalkozásnak. Visszatértében meghalt. Népe a hős királyt a Busento medrében temette el.

Alarik halála után a gótok vezére sógora, Athaulf lett, ki minthogy a hatalmas Gótia megalapítója nem lehetett, a római birodalom megmentője akart lenni. Egybekelt Honoriusnak a gót fogságban levő özvérrével, Placidiával s mint a birodalom vezére Galliába ment, hogy azt a betóduló barbároktól megtisztítsa. Utóda Wallia, a császár beleegyezésével a nyugati gót birodalomnak vetette meg alapját a Garonne és a tenger közt Tolosa fővárossal (415). Hatvan év alatt a gótok kicsiny kezdetből egész Dél-Galliára és csaknem egész Spanyolországra kiterjedő nagy birodalmukat alkották meg, még pedig teljesen függetlenül a császári hatalomtól. Fennállott 711-ig.

3. Barbárok betelepítése a nyugat-római birodalom provinciáiba.

- Az a körülmény, hogy Stilicho Alarik és Radagais ellen a legiókat Itáliába vonta össze, alkalmat adott a barbároknak, hogy megszállják a védtelen maradt tartományokat.

A vandálok, svédok s az alánok Hispanián osztozkodtak meg (409). A vandálok a déli részt (Andalusia), a svédok a nyugati (Lusitania), az alánok az északi részt foglalták le. Mind e népeket azonban részint kiűzték, részint leigázták a nyugati gótok.

Az előbbiekkal körülbelül egy időben telepedtek le Gallia északi részén a frankok, a Rhone s a Jura vidékén a burgundok, a Közép-Rajna környékén az alemannok.

A gótoktól kiszorított vandálok Afrikába keltek át: azt tíz évi harc után (429—439) elfoglalták. 429. Geiserik királyuk Karthagóba tette székhelyét s innen pusztította Hispánia, Itália s a szigetek partvidékét. Rombolásuk oly irtózatos vala, hogy minden nagyobb durvaságot s vadságot nevökkel jelölünk ma is (vandalizmus).

Britannia római műveltségben élő lakosai a legiók távozta után függetlenek lettek, de ezen függetlenségüket rövid ideig élvezhették. A vad pictek és scótok támadásai ellen a jütlandi félszigetről a szászokat s az angolokat hívták segítségül (449). A Hengist és Horsa vezérlete alatt megjelent szászok és angolok azonban segítőkől hamar elnyomókká váltak s ott 7 királyságot (heptarchia) alapítottak (Kent, Sussex, Wessex, Essex, Ostangeln, Mercia, Northumbria). A britannok részint Wales hegyei közt vonták megmagukat (Artus király mondája), részint pedig Bretagneba (Kis-Britannia) eveztek át. 449.

4. A hunok. Attila (434—453).

Láttuk, hogy a hunok Európába jövetelükkel a népvándorlást indították meg s hatalmukba kerítették mindazt a fölét, mely a Volga s a Közép-Duna közt terül el. Törzsek szerint külön főnökök alatt éltek, innen van azután, hogy erejöknek megfelelő dolgokat mindaddig nem vittek végbe, míg Attilában lángeszű főnökük nem támadt.

Attila nem csak a hun törzseket egyesítette uralma alatt, hanem a germán törzsek is hódoltak parancsszavának egészen Thuringiáig. Nagy birodalmában rend és békehonolt, ha háborúk nem foglal-

ták el, maga szolgáltatta alattvalóinak az igazságot. Fából épült palotái és sátrai valahol a Duna és Tisza közt, talán Szeged táján állottak. Az idegen követségeket nagy fényvel s pompával fogadta (Priscus rhetor). A nagy fény közt egyedül volt, ki megőrizte egyszerűségét. Nem idegenkedett a római műveltségtől sem, udvarában állandóan tartott görög és latin tolmácsokat.

„Isten ostorá“-nak tartotta magát, mint akit Hadar kardjával övezett. Állandó réme volt úgy a kelet, mint a nyugat-római birodalomnak. II. Theodosius, a kelet-római császár adót fizetett neki. Csak akkor hagyott fel a kimerült birodalom zsarolásával, midőn Marcianus adót sürgető követeinek vasat ígért arany helyett. Az ürügyek nagymestere (Honorius jeggyűrűje) ha már háborút indít, alkalmasabbnak tartotta azt a nyugati birodalommal viselni, anelytől, ha elveszi Itáliát, és Galliát, úgy egész az óceánig uralkodhatik minden népen. Mintegy félmillió emberrel vonult a Duna völgyén s a Rajnán át Galliába.

451.

Orleans sikertelen ostroma után a catalaunumi síkon (Chalons sur Marne) találkozott Aëtius római patricius seregével (451). Kelet-Európa harcolt itt Nyugat-Európával, mert amint Attila seregében a hunok mellett ott látjuk Kelet germánjait, így Aëtiusnak sikerült a római sereget kibővíteni a nyugati gót, frank, burgund s szász népelemekkel. A történelem egyik legrettenetesebb csatáját vívták meg. Attila az éj beálltával szekérsáncái közé vonult vissza, készült a legvégső küzdelemre. De az ellenség, melyet szintén nagy veszteségek értek, nem mere háborgatni.

Meg nem tört erejéről akart tanúságot tenni, midőn a következő évben Itáliát támadta meg. Aquileja s több Pó-vidéki város földúlásával alkalmat adott Velence alapítására. Róma alól visszavonult. Elhatározására befolyással lehettek Aëtius kegyény védekezése, Leo pápa kérelme s ajándékai, a sokatlan éghajlat s a keleti császár támadásai. Igérete beváltásában, hogy a következő évben újból ellőgat, meggátolta a halál (453). Lángesze N. Sándor és Caesar neve mellett biztosított nevének helyet z emberiség emlékezetében.

453.

Birodalma személyével állott szoros összefüggésben. Fiainak viszályai s az alávetett népek magatartása

rövid időn belül véget vetettek annak. A hun nép elpusztult, a birodalom területén független országok keletkeztek: a keleti gótoké Pannoniában, a gepidáké Dáciában.

5. A nyugat-római birodalom bukása.

Attila halála a nyugat-római birodalom bukását nem gátolta meg, csak elodázta. Pusztán névleg létezik az már. Vannak császárai, de hatalom nélkül. A császárok alig egyebek, mint játékszerek a barbár csapatfőnökök kezében.

A válságot előidézte III. Valentinianus, midőn balgaságában a birodalom megmentőjét, Aëtiust kivégeztette. Nemsokára reá maga is erőszakos halállal múlt ki, mire neje Eudoxia a trónbitorló Maximus ellen Genserik vandáljait hívta be. 14 napig pusztították ezek az ó-kori műveltség fészket (455). A rettegés tetőpontra hágott a birodalomban. Régen magyarázták már Romulus 12 sasát Róma 12 évszázados uralmának. Valamikor büszkeséggel töltötte el a római kebleket, a mint vége felé közeledett az idő, kezdettek benne nem hinni. De a hitetleneket is Róma közeli végéről győzte meg a vandál pusztítás. A 12 évszázad betelt. Romulus Augustulusnak, a gyermek-császárnak nevében a birodalom alapítójának a neve újult meg véletlenül. A sejtelmek valósultak. Odoaker, a germán csapatvezér, midőn a császár kérését, hogy Itáliában földet adjon népének, nem teljesítette, Romulus Augustulust a tróntól megfosztotta s a császári jelvényeket Zeno kelet-római császárnak küldötte el (476).

Zeno kénytelen volt a történetekben megnyugodni. Így azután Odoaker névleg mint római patricius, tényleg azonban mint független germán király kormányozta Itáliát. 17 éves uralma visszaadta a sokat zaklatott országnak a békét.

6. A keleti gótok Itáliában. Nagy Theodorik.

Az egykor virágzó Pannoniát a népvándorlás annyira elpusztította, hogy a gótok nem tudtak benne megélni. Királyuk, Theodorik Zeno császártól folyton

új földeket követelt. Ez, hogy szabaduljon tőlük, Itáliát jelölte ki számukra. Erre Theodorik népével a bitorló Odoaker ellen vonult (489), több ütközetben legyőzte s Itáliában a keleti gótok uralmát alapította meg (493).

Theodorik Konstantinápolyban magába szivta a műveltség iránt való érzéket. Innen van azután, hogy nagy és nemes célt tűzött ki élete feladataul. A római műveltség alapján gót karddal akart egy erős birodalmat szervezni. Tiszteletben tartotta, sőt ápolta a római intézményeket. Fontosabb ügyekben kikérte a senatus tanácsát. Tudós férfiakkal vette magát körül (Cassiodorus, Boëthius). A polgári hivatalokat egészen a rómaiaknak tartotta fenn, a gótoknak ellenben a fegyverforgatást tette kötelességükké. Igaz ugyan, hogy ez utóbbiak számára a földbirtok egy harmadát lefoglalta, de ennek fejében megszüntette a császárság nyomasztó adórendszerét. Tekintélye oly nagyra nőtt, hogy olyan cím nélküli nyugat-római császár volt, a kinek főségét a nyugati provinciákban kormányzó germán főnökök is elismerték.

Magasztos szándékát még sem koronázta siker. A művelt s katolikus rómaiak csak ideig-óráig fértek össze a barbár s ariánus gótokkal. A keleti birodalom erősödésével folyton onnan kérték és várták megszabadításukat. Ez a hálátlanság Theodorikot élete végén kegyetlenkedésekre ragadtatta. Megtört szívvel szállott sírjába a nagy fejedelem (526). Politikájával korai pusztulását okozta magának, népének is. Emlékét a germán hősmonda tartotta fenn (Berni Dietrich).

7. A frankok. Klodvig.

Valamennyi germán államalkotásnál nevezetesebb a frankoké, mert míg a többi hosszabb-rövidebb fennállás után elenyészett, addig a frankok két, ma is létező országnak, Francia- és Németországnak vetették meg alapját.

A frankok az V. század elején nyomultak Gallia északi részébe, ahol törzsekre oszoltan éltek több király uralkodása alatt. A század végén a királyok

sorából a Merovingi-családból származó száli frank király, Klodvig (481—511) tűnik ki.

A Somme és a Loire folyók közt levő területet még mindig a birodalom nevében kormányozta Syagrius római helytartó. Klodvig Syagriust Soissons mellett meggyőzte s a területet elfoglalta (486). De itt nem állott meg: hogy a frankok egyedüli ura lehessen, rokonait, a többi frank királyokat meggyilkoltatta. Az összes frankok erejét használhatta azután fel a pogány alemannok ellen. S mint-hogy a kétes kimenetelű ütközetben a keresztény Istent hívta segítségül, a győzelem után neje biztatására is felvette a keresztiséget. E tényben rendkívüli fontosságú az a körülmény, hogy úgy ő, mint népe a kereszténységet katolikus formájában fogadták el. Ilyformán a vallás nem gátolta a frankok és a rómaiak összeolvadását, sőt a római műveltség fenntartására vezetett.

A katolikus vallás ürügyet szolgáltatott még a további hódításokra is. Adófizetőkke tette az ariánus burgundokat s a katolikusoknak engedményeket csikart ki. A nyugati gótoktól pedig Septimania kivételével Dél-Galliában mindent elszedett.

Csaknem egész Galliát egységes országgá alakította így át, ami érdemét is képezi. A történelem azonban véres és erőszakos tettei miatt teljes elismeréssel nem adózhat neki, jelleme hiával volt minden erkölcsi nagyságnak.

Klodvig négy fia megosztzkodott az atyai örökségen. A hódításban a fiúk atyjuk politikáját követték, terjesztették a birodalom határait. I. Klotar (558—561), ki testvéreit túlélte, a birodalmat ismét egyesítette. Halála után azonban újból négy, majd később (567) három részre oszlott: A u s t r a s i á r a, N e u s t r i á r a s B u r g u n d i á r a.

Az asszonyi gyűlölködésből (Brunehild, Fredegunda) fakadó testvérháborúk a királyi hatalmat meggyöngítették és rovására a nemesi hatalmat emelték.

III. A kelet-római birodalom s a mohammedán hódítás.

1. A kelet-római birodalom.

A kelet-római vagy görög császárság bár szintén ki volt téve a barbárok támadásainak, azoknak áldozatul nem esett. A nyílt helyek ugyan elpusztultak, de mindig tovább éltették azt a városok. A császári udvar fénye is megmaradt, de veszendőbe ment a császári hatalom. Megbénították azt az asszonyuralom, a vallási vitatkozások, a tör és a mérgezés. De mindeme hibák mellett megmaradt az a nagy érdeme, hogy évszázadokon át ápolója s terjesztője a római műveltségnek. S e tekintetben a legnagyobb érdem a kedvező fekvésű Konstantinápolynak jutott.

Arkadius utódai közül a szláv származású

Justinianus (527—565) érdemel említést. Kettős cél vezette uralkodásában. Először törvényes alapot akart adni a császári mindenhatóságnak, másodsor mint a császárok egyedüli örököse a birodalmat régi nagy terjedelmében szándékozta visszaállítani.

Tribonianus és más jogtudósok megalkották a „*Corpus iuris civilis*“-t, mely csakugyan támogatójává vált a korlátlan császári hatalomnak, de másrésről örökbecsű forrásává lett a jogtudománynak. Részei: a *Codex Justinianeus*, praetori és császári edictumok gyűjteménye; a *Pandecták* vagy *Digesták*, híres jogtudósoknak elvi jelentőségű döntvényei; az *Institutio*k, a római jog tankönyve; a *Novellák*, póttörvények.

Uralmát megdöntéssel fenyegette a **Nika-lázadás**. A császár a circuspártok közül, amelyek egyúttal politikai s vallási pártot is képviseltek, a kékekhez állott, ami a zöld párt lázadását vonta maga után. Belisar véres utcai harcban levágta a zöldeket, ezzel kiirtotta a régi vallási s politikai elvekhez ragaszkodókat.

A városban történt pusztulást pótolta Justinianus fényes építkezéseivel. A tőle épített **Sophia** templom legszebb emléke a **byzanti bazilika stílus**nak.

Kitűnő vezérei Belisar és Narses a birodalom területét a germán népek rovására ugyancsak kiterjesztették.

Belisar Afrikában megdöntötte a vandál birodalmat (534). Az utolsó vandál királyt Gelimert fogságba hurcolta. 534.

Amalasanthának, N. Theodorik leányának a meggyilkoltatása pedig alkalmat adott Justinianusnak, hogy Itáliát foglalja el. A keleti gótok hiába fejtették ki a legvitézebb ellenállást Vitigis, Totilas és Teias királyaik vezérlete alatt, Belisar és Narses minden ellenállást megtörtek. Itália 555-ben kelet a római birodalom provinciája lett (Exarchatus). 555.

A birodalom keleti határain veszedelmes ellenség jelentkezett az új perzsákban. Justinianus csak a legnagyobb erőfeszítéssel tudta a birodalom határainál feltartóztatni őket.

Justinianus utódai alatt azonban a birodalom gyengesége rövid időn belül kitünt. Új ellenségek jelentkeztek, akik nemcsak hogy sarcolták a birodalmat, hanem nagy területeket is szakítottak el belőle.

A longobardok Itáliában. Valószínűleg Narses meghívására a longobardokat Alboin királyuk Pannoniából Itáliába vezette (568). Megszállták ott a longobardok nemcsak a nevökről elnevezett Észak-Itáliát, de idővel Friaul, Spoleto és Beneventben is longobard hercegségek keletkeztek. A keletrómai birodalom birtokában Ravenna, a velencei partok s Calabria maradtak. A római püspöknek sikerült függetlenségét megőriznie. 568.

A VII. század elején (603) Theodelinda királynő közreműködésével ariánusokból katolikusokká lettek a longobardok. Ezzel ledőlt a válaszfal a rómaiak s a longobardok között, ami azután összeolvadásukra vezetett. Theodelinda érdemeiért Nagy Gergely pápától Krisztus keresztjének egyik szegét kapta, ebből készítette a lombard vas-koronát (monzai templom). 603.

Az avarok a mai Magyarország területén alapítottak több mint 200 évig (568—803) fenálló birodalmat. Támadásuknak ki volt téve Kelet és Nyugat egyaránt.

A bolgárok Moesiában telepedtek le. A szláv népek a VII. században át- és átbarangolták az egész Balkán-félszigetet. A horvátok és a szerbek ugyanakkor mai hazájukat szállották meg.

Ugyancsak a VII. század folyamán jelentkeztek az arabok.

2. Mohammed és az arab hódítás.

Arábiát, Ázsiának délnyugati nagy félszigetét a semita fajú arab nép lakta. Politikai és vallási viszonyai olyanok voltak e népnek, amelyek a benne rejlő őserő kifejtését meggátolták. Törzsek szerint szétszórtan éltek, de a törzsek folytonosan viszálykodtak s különböző vallásokat követtek. Az ősi arab isten, Allah tisztelete mellett a sabeizmust, a fetisimádást, a zsidó és keresztény vallást egyaránt megtalálhatjuk. Sokan a Mekkában őrzött Kaabához zárandokoltak, melyet a Kureis-törzs őrzött.

A történelemben csak akkor kezdenek szerepelni, midőn a politikai és a vallási egységet megalkotja közöttük Mohammed.

Mohammed 570-ben született a Kureis-törzsből. Kereskedő létére utazásokat tett. Szíriában felületesen megismerkedett a zsidó- s a keresztény-vallásokkal. Később Kadisa nevű özvegy asszonnyal kötött házassága folytán megszabadult az anyagi gondoktól. Elmékedésre adta magát s elhatározta, hogy népének megváltója lesz.

A Mohammedtől hirdetett vallás az izlam (isten akarataiban megnyugvó). Aaptana: Egy az Isten (Allah) s Mohammed az ő prófétája. Felújította tehát az ősi arab egy Isten-imádást s kiegészítette a zsidó és keresztény vallásokból vett erkölcsi tételekkel. Elrendelte a napi ötszöri imádkozást és mosakodást, a Mekkába való zárandoklást. Erényekül hirdette a bőjtölést, alamizsnálkodást. Tiltotta a lopást, csalást s uzsorát. Megengedte a többnejűséget, tanította a túlvilági életet. A hívő másvilági boldogsága annál nagyobb, minél több vért ontott a hitért.

622. Mekkából 622-ben a féltékeny Kureis-törzs tagjai elűzték (hidsra), Mire Medinába futott, ahol prófétának ismerték el. A medinaiak élén győztesen tért vissza Mekkába s szétrombolta a bálványokat. Azután szép szóval s erőszakkal egész Arábiára rákényszerítette tanait. A görögöket és perzsákat ugyancsak tanai elfogadására szólította fel. A tagadó válasz vétele után háborúra készült, de a halál (632) megakadályozta a megkezdésében.

Tanait utódai a Korán (kinyilatkoztatás) című

könyvben gyűjtötték össze. Polgári és vallási törvénykönyve ez a mohammedánoknak.

Az izlam terjedését tanainak könnyű megértése, az érzékiségnek való kedvezése, a fatalizmus (Isten kinek-kinek élete és halála fölött már előre határozott) kapcsolatban a tanoknak karddal való terjesztésével, a perzsa és a görög birodalmak gyengesége mozdították elő.

A kalifák. Mohammed hatalmát a kalifák (utódok) örökölték, kiknek személyében a vallási, politikai s katonai főhatalom egyesült. Az első kalifák **Abu Bekr** (632—634), **Ómár** (634—644), **Othmán** (644—656) s **Ali** (656—661) voltak. Uralmuk alatt az izlam egész Elő-Ázsiában s Észak-Afrika jó részében elterjedt.

Az arab nagyhatalom tulajdonképeni alapvetője azonban Ómár, ki meghódította Szíriát, Palestinát, Phoinikát, Egyiptomot s megdöntötte az új perzsa birodalmat. Még többet tett belintézkedéseivel, midőn az adófizetést s közigazgatást szabályozta, az araboknak pedig egyedül csak a kardforgatást tette köteleességükké.

Ali meggyilkoltatása után az **O m a j j á d** dinasztíának mintegy 100 éves uralma (661—750) következett. Székhelyüket Arábiából **D a m a s z k u s b a** tették át, ahol fényes udvart tartottak. Korlátlan hatalmat gyakoroltak, pártfogolták a tudományokat s a művészeteket, megengedték az araboknak is, hogy mint birtokosok a birodalom bármely részében letelepedjenek.

Az egységes birodalom uralkodásuk alatt legnagyobb kiterjedését érte el. Keleten az Indus s Ganges folyókig, északon és délen a sivatagokig mindent meghódítottak. Nyugaton nem állottak meg Afrikában, hanem **Tarik** átevezett a nevéről nevezett **Gibraltar**on (**Gebel Tarik**) s véget vetett a **Xeres de la Frontera** mellett vívott csatában a nyugati gótok birodalmának (711). Európában további előhaladásukban meggátolták azonban egy részről **Konstantinápoly**, más részről a frankok, Ázsiában a **Bráhma-vallás**.

711.

Az **O m a j j á d o k** uralmának a vallás-szakadás vetett véget. A **s i i t á k** ugyanis csak a Koránt, s az eddigi kalifák közül egyedül **Alit**, a próféta vejét ismerték el; a **s z u n i t á k** ellenben elfogadták a hagyományokat is és elismerték a kalifák valamennyiét.

150. A siiták élén Abul Abbász elűzte az utolsó Omajjádót (750) s leölette a dinasztia 90 hercegét. Az egyedüli menekültet, Abderrahmánt Hispániában kalifának ismerték el, mi a kalifátus megszólására vezetett. Az Abbaszidák Keleten Bagdadban székeltek, az Omajjádok Hispániában, még pedig Cordovában.

Mindkét kalifaságot elgyengítette utóbb a kalifák renyhése s az osztozkodás. Cordovában az Omajjádok kihalta után (1037) a kalifa-méltóságát senki sem fogadta el többé. Bagdadban a hatalom a török testőrség kezébe került. Togrul bég a kalifának pusztán vallási méltóságát hagyta meg (1058) és megvetette a szeldsuk-törökök hatalmának az alapját.

Az arabok műveltsége. Amilyen vitéz katonáknak váltak be az arabok, ép oly fogékonyságot tanúsítottak a tudományok és a művészetek iránt. A görögök és a perzsák voltak bár tanítóik, de nagy érdemök, hogy a tanultakat értékesítették. Nemcsak hogy nem szüntek meg a tudományokat s művészeteket ápolni, de sok irányban tovább is fejlesztették. A középkori Európának az iparban s tudományokban tanítói voltak; mert míg Európára a tudatlanság sötétsége borult, addig Cordova, Bagdad, Kairo s más arab városok valósággal világító fáklyák gyanánt tündököltek. Nem egy keresztény ifjú a hispániai arab iskolákban nyerte kiképezését (Gerbert).

A tudományos irodalom minden ágát, a természet-tudományokat, algebrát, csillagászatot, földrajzot s történelmet egyaránt művelték. Ibn Rosteh történetíró a IX. században a Fekete-tenger partján tanyázó magyarokról is ad tudósítást.

A művészetben a bűbajos mór stílnak a megteremtői. A díszítésben az arabeszk az ő találmányuk.

Iparuk, kereskedelmök s okszerűen (csatornázás) űzött földművelésük a legnagyobb anyagi jólétet biztosította számukra. Városaik közevük és világítván, holott ilyenről a keresztény Európában még szó sincs. A keresztény fejedelmek lakásai csak kunyhók a kalifák üvegablakkal és kéménnyel ellátott fényes palotái mellett. Az araboknak köszönheti Európa sok máson kívül a vászonruhá használatának s a fürdésnek meghonosítását.

III. A pápaság, a nyugat-római császárság felújítása, a hűbéri rend megalakulása.

1. A római püspök, mint az egyház feje.

A hagyományok és a szent atyák tanusítása alapján már a legrégebb időben az egyház látható fejének, Róma püspökét, mint Péter apostol utódát ismerték el. A római püspökök tekintélye növekedett már a népvándorlások korában, midőn az itáliai nép védőjeként léptek fel a barbárokkal szemben. 400 körül az eddig minden püspöktől használt pápa nevet egyedül Róma püspökének tartották fenn. Főhatalmukat pedig minden fontosabb ügyben érvényesíteni iparkodtak.

Hatalmi körük nagyban tágult a térítésekkel. 500 körül Klodvig, a hatalmas frank király vette fel a keresztséget. 600 körül Nagy Gergely pápa közreműködésével a római egyház kebelébe tértek a longobardok, a nyugati gótok s az angol-szászok. E térítési munkában s a pápai tekintély emelésében nagy részök van a szerzeteseknek.

A szerzetesi intézmény Keleten a remete (anachoreta) életből fejlődött ki. Nyugaton a szerzetesi élet megteremtője Nursiai Szt. Benedek (529). Szent Benedek szerzetesei igazán a művelt 529. élet terjesztői voltak. A népet földművelésre, iparra oktatták, a vallással erkölceit szelidítették. Másolataikkal fenntartották az ókori remekírókat, iskoláikban az ifjakat művelték.

Bonifacius, az angolszász származású szerzetes a németeket térítette meg. A pápa mainzi érsek-primássá nevezte ki (723.), aki azután nem csak hogy egy nagy területet juttatott a pápai főhatóság alá, hanem még a frank egyházban is helyreállította a hierarchiai fegyelmet. Midőn ez időtájt a független r és skót egyházak szintén elismerték a pápa elsőségét, Nyugaton nem volt senki, ki főhatalmát vétségbe vonta volna.

A pápa azonban nagy hatalma mellett is legalább részleg még mindig a kelet-római császártól függött. A teljes szakadásra jó alkalmul kínálkozott a Keleten ritört képharc.

Isauri Leo (717—742.) császár eltiltotta a képek tiszteletét, mire egész Kelet a képrombólók és képtisztelők táborára oszlott. A pápa a képtisztelők pártjára állott s az itáliaiakat fellázította az eretnek császár ellen. A nép elűzte a császári tisztviselőket (726.), az exarchatust a longobardok foglalták el. Midőn az utóbbiak Rómát is el akarták foglalni, a pápák a frank fejedelmeknél találtak támogatást.

2. A merovingi renyhe királyok s a Karolingok.

Klodvig utódai alatt a királyi hatalom nagyon aláhanyatlott. A királyi udvarok az erköcstelenségek színterévé váltak, a királyok idejük java részét élvezetek s mulatságok közt tölték el, az országos ügyek vezetését pedig a major-domusok vették át.

A major-domusok (udvarnagyok) eleinte mint a királyi ház tisztviselői a jószágot igazgatták, a pártharcok idején a hadak vezéréivé lettek, a kiskorú és tehetetlen királyok uralkodása alatt pedig az egész kormányzást átvették. A részeknek külön major-domusaik voltak, mignem Austrasia udvarnagya, a Karolingok családjából származó Heristali Pipin a Testri mellett vívott ütközet után (687.) az összes frankok kormányzását átvette. Méltóságát fia

732 Martell Károly (711—741) örökölte, ki a germán törzsek fölött nyert győzelmeivel előmozdította a kereszténység terjedését. Támogatta a térítőket munkájukban. Az arabok előhaladásának Európában a Tours és Poitiers közt vívott véres ütközettel (732.) állotta útját. Ez utóbbi győzelmének emlékére kapta a Martell, kalapács nevet.

751 Fia és utóda Kis Pipin (741—768.) Zacharias pápa hozzájárulásával, hogy a cím is a hatalom kezelőjét illeti, a frankok királyává kenette fel magát (751.) Az utolsó merovingit, III. Kilderiket kolostorba küldötte.

Néhány évvel később a longobardoktól szorongatott II. István pápa kereste fel, ki megújította a felkenést. Ezzel megszületett az Isten kegyelméből való királyság. Pipin viszont Rómát mentette fel Aistulf longobard király ostroma alól, továbbá

elvette tőle az *Exarchatust* s a *Pentapolist*. Azután mindezt oda ajándékozta a pápának s ezzel megvetette az *Egyházállamnak* az alapját. A pápától a patriciusi címet kapta.

3. *Nagy Károly* (768—814).

Nagy Károly eleinte testvérével *Karlmannel* uralkodott. *Karlmann* halála után (771.) egyedül uralkodott a frankok fölött.

Háborúi a legelső hősök sorába emelték.

Legelőször a *longobardokat* verte le (773—774.), mert királyuk *Desiderius* *Karlmann* fiait a pápával frank királyokká akarta kenetni. *Desideriust* kolostorba küldötte, országát birodalmához csatolta.

A *Weser* és *Elbe* folyók alsó folyásainál lakó *szászok* meghódításához még *longobard* hadjárata előtt fogott, de az erőteljes nép megtörése csak 33 évi nehéz munka után sikerült (772—804) *Valahányszor* kivonta *Károly* csapatait, a meg nem tört nép mindig újból kezdte a háborút. De végül *Widukind* főnökük is feladta a reményt, hogy megtarthatják függetlenségüket, felvette a keresztiséget. *Károly* azután püspökségek és kolostorok alapításával gondoskodott művelésükről, telepítésekkel pedig csendben tartásukról.

778-ban a *saragossai emirt* segítette meg, de *Spanyolországban* csak múló sikereket tudott elérni. Visszavonuló seregének utócsapatát a *roncevali völgyben* szétverték a *vaszkok*. Ekkor esett el a mondákban dicsőített hős *Roland* is. A *spanyol* határgrófságot csak később alapította *Károly* fia, *Lajos*.

Több siker kísérte *Károly* fegyvereit a *bajor* hadjáratban. *Tassilót*, a lázongó *bajor herceget* leverte s kolostorba küldötte (788).

Tassilo leverése után szövetségeseire, az *avarokra* került a sor. *Pipin* nevű fia támogatásával kettős hadjáratban leverte őket (791—799), gyűrűalakú sáncaikat kiostromolta s rablott kincseiket zsákmányul ejtette. A *Dunáig* terjedő földjükön határgrófságokat alapított. A rájuk mért csapást többé az *avarok* sem heverték ki, rövid idő alatt beolvadtak a *frankokba* s a *szlávokba*.

A dánokat az Eiderig szorította vissza. Ugyancsak Károly korában kezdik meg a germán népek az Elbe háta mögött a szlávok visszaszorítását Keletre.

A nyugat-római császárság megújítása. Károly háborúival nagy birodalmat alapított, Európa törzsén az összes germánlakta területeket egyesítette. A római birodalom bukása óta ily hatalmas állam nem létezett, ép azért Károly a császári címet akarta felvenni. De jó ideig nem juthatott dülőre, mert sem a kelet-római császári udvar, sem pedig a pápa nem akartak ebbe beleegyezni. Elérkezett az idő, midőn a keleti birodalmat Eirene császárné kormányozta. A köz-felfogás szerint nő nem viselhetette a császári méltóságot. Ez időben történt, hogy III. Leo pápát ellenfelei elűzték. Károly a pápát visszavezette Rómába, a pápa az egyezmény értelmében a rómaiakkal császárrá kiáltotta ki s megkoronázta (800 dec. 25). E ténnyel a középkori keresztény Európának két feje lett Világi feje a császár, egyházi feje a pápa. Egymástól kölcsönösen függenek: az egyházi állam patriciusa a császár, viszont a császárrá koronázás joga a pápát illeti.

800

A viszony szabályzatlansága azonban utóbb-hosszas háborúkra vezetett az elsőségért.

Károly belső intézkedései. Károly a nagy birodalmat nem csak megalapítani tudta, hanem szervezni is. S épen a szervezési munkája volt az, melyet a későbbi fejedelmek mintául vettek, így pl. Szt István.

Birodalmát jó törvényekkel látta el (*capitulária*). Az őszi gyűlésen tanácskozott birodalma főbbjeivel, a tavaszi gyűlésen kihirdették az alkotott törvényeket a megjelent szabadok előtt.

Az egész birodalmat gaukra osztotta. A gauk élén állottak a grófok, kik az igazgatás és igazgatszolgáltatás teendőit végezték, egyuttal vezetői voltak a hadaknak. Több gau egyesítéséből alakult a határok mentén a mark. A markot kormányzó gróftól nagyobb katonai hatalma különböztette meg az előbbtől. A grófok működését ellenőrizték a kiküldött egyházi s világi nagyok (*missi dominici*), kik negyedévenként járták be a rájuk bízott kerületet.

A császári hadsereg zömét független birtokosok alkották, kik saját költségükön katonáskodtak. Kivülök jelen voltak az egyházi és világi nagyok (seniores) vazallusaikkal.

Károlynak másik, egyúttal legnagyobb érdemét a műveltség terjesztése s fokozása képezi. Az anyagi jólét emelése céljából gondját a földművelés, ipar és kereskedelemre egyaránt kiterjesztette. Utakat s hidakat építtetett. Saját számadásainak pontos vezetésével másokat is hasonlóra buzdított.

A középkor sötétségét iskolák alapításával iparkodott oszlatni (Fulda, S. Gallen). Az udvari iskolát maga ellenőrizte. Udvarában a k a d é m i á t alapított, amelynek tagjai közt a tudós angolszász Alkuint, Paulus Diaconust, a longobardok történetíróját, továbbá Einhardot, magának Károlynak életíróját találjuk. Meghonosította az Olaszországból áthozott egyházi éneket, a művészetekben pedig a bizanci stílt.

Károly családja körében a legegyszerűbb életet élte, fényt csak az idegen követségek fogadásánál fejtett ki (Harun al Rasid). Legnagyobb részt a Rajna mentén épült palotáiban (Pfalz) felváltva tartózkodott (Aachen, Ingelheim, Nymwegen). Vele sirba a középkor legnagyobb alakja szállott, kit a nagy melléknév mint hadvezért s mint szervezőt egyaránt megillet, de bizonyára leginkább megilleti az, mint a műveltség terjesztőjét.

4. A hűbériség.

Hűbériség alatt a középkor társadalmi szervezetét értjük. E szervezet csiráját megtaláljuk már a galloknál, de kifejlődésre a frankoknál jutott. A frankok ugyanis midőn Galliában hódítottak, a birtok nagyobb részét lefoglalták s maguk közt megosztották. A legnagyobb rész jutott a királynak, a kiséret tagjainak kisebb-nagyobb rész, amint kiki érdemet tett rá. A birtok le nem foglalt részét, különösen a városokat adófizetés kötelezettsége mellett meghagyták az őslakóknak.

A harcban szerzett szabad birtokot, mellyel ki-ki tetszése szerint rendelkezett, nevezték allo-

dium-nak, nálunk szállásbirtoknak. A szabadok birtokaikat szolgák vagy rabszolgákkal műveltették. A szolgák a termény egy részével, rendszeren tizedével (dézsmá) adóztak s némi munkát végeztek (robot). Az ily szolgákból alakult meg a jobbagyosztály.

Idővel a fejedelem, hogy a nagyokat erősebben magához kösse, birtokaiból részt adott nekik haszonélvezetre azon kötelezettséggel, hogy fegyveres erejükkel támogassák. Ez a kapott birtok a *beneficium* vagy *feudum*. A nagyok az adományozásban követték a fejedelem példáját. Így alakult azután meg a hűbériség vagy feudalizmus a maga egymástól függő társadalmi osztályaival.

Az egész hűbéri társadalom élén a fejedelem áll, az egyetlen hűbérúr, aki senkitől sem függ. Közvetlen a fejedelemtől függő hűbéreseket (vazallusok) a seniorok. A seniorok a fejedelmet nem parancsolójuknak, hanem maguk között az elsőnek (*primus inter pares*) tartották. A seniorok vagy világi vagy egyházi nagyok voltak. E nagyok nem csak vazallusok, hanem egyuttal maguk is hűbérurak. Vazallusok azok voltak, kik tőlük kapták a birtokot. Ezek csak tőlük függtek, de nem egyszersmind a fejedelemtől.

Az előbbiekből láthatjuk, hogy a hűbéres társadalomban különböző jogú s kötélességű osztályok találhatók. Mindenkinek társadalmi állása a birtok nagyságától függött. Akinek nem volt birtoka, az nem tartozott a szabadok osztályába. A szabadok vagy nemesek osztályába a papok (főpapok, alsó papok), nemesek (fő- és köznemesek) s a városi polgárok tartoztak. A polgárok szintén, mert ezeknek is volt legalább annyi birtokuk, a melyen házaik felépültek. A nem szabad osztályba a jobbagyok tartoztak. Ez osztályok azonban nem voltak zárt osztályok, mert a nem szabadból a szabadba, a szabad osztályban pedig a legfőbb hűbéruri méltóságig feljuthatott az érdemes.

Mindegyik birtokosnak teljes rendelkezési joga volt saját birtokán. A fejedelem sem gyakorolhatta egyébűtt felségjogait, mint tulajdon birtokain.

A hűbéri birtokba való beiktatás (*investitura*) nagy ünnepélyességek közt történt. A hűbéres hű-

ségesküt tett, egyuttal hűbérurának valami tárgyat (gyűrű, lándzsa, jogar) nyújtott át. De nemcsak a hűbéres tartozott hűséggel, a hűbérur is köteles volt megvédelmezni vazallusát.

A hűbérendszer, amely a középkor életszükségeinek legjobban megfelelt, a frankoktól a többi európai népekhez is eljutott s fennmaradt egész a XIX. századik. Csak azt kell még tudnunk, hogy kezdetben a hűbérbirtok nem volt örökölhető. Örökölhetővé a pártharcok idejében vált.

B) A középkori intézmények virágzása (800—1250).

I. Államalakulások a IX. és a X században.

1. N. Károly birodalmának a bomlása.

Az utolsó Karolingok.

A nyelv és szokás tekintetében annyira különböző népeket csak N. Károlyhoz hasonló erős kezű és széles látókörű ember tarthatta össze. Utódaiban azonban épen ezek a tulajdonságok hiányoztak. Fia Jám bor Lajos (814—840) maga belátja gyengeségét, midőn már életében több ízben osztozkodást tesz fiai között. Csakkogy e többszörös osztozkodás hol az egyiket, hol a másikat rövidítette meg, ami mindig viszálykodásra adott okot. A császárt, Jám bor Lajost kétszer is letették a trónról s utó-jára mindenkitől elhagyatottan fejezte be életét.

Halála után az osztozkodó fiuk, Lothár, Lajos és Kopasz Károly véres háborúkat folytattak egymással. Végre a seniorok sokalták meg a vérontást és a testvéreket békére kényszerítették. A békét Verdunben kötötték meg. (843).

A verduni szerződés értelmében Lotháré Itália s az Alpoktól az Északi-tengerig húzódó keskeny földrészt, nagyobb részt a Rajna balpartján elterülő dombos vidék, a nevérol Lotharingiának nevezett rész. Ő viseli a császári méltóságot.

Kopasz Károly kapta a Lothár birtokától nyugatra eső részt Karolingia vagy Neustria néven.

Német Lajosnak Austrasia néven a keleti, germán lakta területek jutottak.

A verduni szerződés pusztán atyafias osztozkodás akart lenni, ennek dacára ez volt az indító ok az olasz, francia és német nemzeti államok kialakulására.

A testvérek halála után Kopasz Károly akarta a birodalmat egyesíteni, noha saját országát sem tudta a betörő normannoktól megvédelmezni. Így tovább tartott a belső civódás, bár a normannokon kívül az arabok és a szlávok egyaránt támadták a birodalmat.

884. Kelet és Nyugat utoljára 884-ben egyesült, amikor mind a két rész seniorai elismerték Vastag Károlyt uroknak. De rövid ideig tartott az egyesülés, mert a tehetetlen uralkodót három év múlva (887) a triburi gyűlésen letették. A birodalom a következő 7 részre bomlott: Itália, Németország, Lotharingia, Franciaország, Navarra, a Jurán inneni és túli Burgundia. A császári koronáért Itália apró fejedelmei versengettek.

A Karolingok egy ideig még Német- és Franciaország trónján tartották fenn magukat.

Franciaországban Vastag Károly letétele után Odo párizsi grófot emelték a trónra, ez francia hercegnek nevezte magát s francia nyelven beszélt. Itt a román elem a germán elemet háttérbe szorította lassankint teljesen. Odo halála után közben következtek még Karolingok egész 897-ig, hatalmuk azonban oly csekély, hogy sem vazallusaikat nem tudták féken tartani, sem a normannokat. A vazallusok birtokaikat örökössé tették. Egy üggyű Károly a normannoknak pedig Normandiát volt kénytelen átengedni. Az utolsó Karolingnak, V. Lajosnak csupán Laon város alkotta egész birtokát.

897. Capet Hugonak, a francia hercegnek megválasztásával (897) nemzeti dinasztia jutott a trónra.

Németországban a triburi gyűlés után Német Lajos egyik unokája, Arnulf nyerte el a trónt, aki a pápával magát császárrá is megkoronáztatta. A birodalom ellenségeit távol tartotta, a magyarok segítségével megdöntötte Svatopluk Nagy-Moraviáját.

Fia **Gyermek Lajos** (899—911) nem képes megmérkőzni sem a magyarokkal, sem a normannokkal. A birodalom magára hagyatva önálló hercegségekre (frank, szász, bajor, sváb, lothringeni) bomlott.

Gyermek Lajosban kihalt a Karoling-család s frank **Konrád** személyében Németország is nemzeti királyt kapott.

2. Arab és normann népvándorlás.

A szaracénoknak nevezett afrikai *arabok* a IX. században elhagyták a szárazföldet s megszállották a Földközi-tenger nyugati medencéjének a szigeteit. Áteveztek Sziciliából a „Nagy-Földre“, Itáliába, ennek déli részét több ízben elpusztították, sőt Róma külvárosait is kirabolták. Állandóan letelepedtek Provenceba és az egész X. századon át ostorai voltak az Alpok szorosaiiban, a Rhone és a Pó völgyében járó kereskedőknek és zarándokoknak.

A **normannok** a germán faj skandináv ágát alkotják. Már a történelem előtti időben telepedtek le a skandináv országokban (Svéd-, Norvég- és Dánország). Zord hazájukból a nehéz megélhetési viszonyok, a kalandvágy s utóbb a kialakult központi uralom egyaránt a tengerre űzték őket. Gyors sajkáikon nemcsak a tengerpartokat járták be, hanem felevezve a folyókon megjelentek a szárazföld belső részeiben. Vagy pedig tanyát ütöttek a part valamely részén s úgy látogatták meg a belső tájakat. De nemcsak rabolni tudott ez az erőteljes nép, hanem több állam kialakítására is befolyt. A kereszténység felvétele után pedig a művelődés iránt mutatott finom érzéket.

Normann államok:

1. Svédország megalkotója **Erik** (875).
2. Norvégiában a törzseket egyesítette **Harald Harfagar** (X. sz. elején).
3. Dániát az öreg **Gorm** alapította (900 kör.).

A királyság megalkotásával ez országokban terjed a kereszténység és a XI. században már általánossá lesz.

4. Oroszországban a Ruriktól vezérelt **ruszok** megsegitették közár szomszédaik ellen a

szlávokat s megalapították a novgorodi (862), majd a kievi fejedelemséget. Nagy Vladimír bizanti nevével a kereszténységet is bevitte az országba (988).

5. Normandiát Együgyű Károly adta mint hercegséget Rollonak (911). Normandiához csatolták utóbb Bretaguet.

6. Islandba 970 táján jutottak el, innen átszármaztak Grönlandba, majd Észak-Amerika keleti partvidékeire (Vinland).

7. A francia normannok a XI. században megalapították a Két-Szicília királyságot.

8. A dán normannok Angliában fészkeltek meg magukat (832).

3. Magyarország megalakulása.

A magyar nép az ural-altaji népcsaládba tartozott. Ős hazája Ázsiában a népek nagy országútjába esett bele, tehát az Ural-hegység és Kaspi-tó között laktak a magyarok. Itt utjokban voltak a szomszéd népeknek, különösen a besenyőknek. Vándorutra keltek s hosszabb tartózkodásra először Lebediában, majd innen is kiszorítva Etelközben állapodtak meg. Az utóbbi lakóhelyükhöz fűződik a vérszerződés, amidőn Árpádot fejedelmévé választotta a 7 törzsfő. Etelközből hívta őket VI. Leo császár segítségül a bolgárok ellen. E segélyadás, győzelmük dacára is, szerencsétlenséget hozott rájuk. Az egyesült bolgár-besenyő támadás új haza keresésére készítette őseinket.

Kalandozásaikból ismerték már a Tisza-Duna síkját, a baromtenyésztő lovas népnek ez kínálkozott legalkalmasabb lakóhelyül. Árpád tehát a vereckei szoroson át mai hazánkba vezette magyarjait. Más részök valószínűleg Erdély szorosain tolult be. A honfoglalás azonban nem ment egyszerű megszállás számba, mert az itt lakó szlávokat erős munka volt földvéraikból kiostromolni s azután hódoló alattvalókká tenni. 900 körül végződhetett be a hódítás, amikor a Kárpátoktól egységessé alakított földterületből mintegy 200,000 km²-t birtokukba vettek.

A magyarság volt az első az avar uralom meg-

dőlte óta, amely e területen egységes államot alkotott. Már honfoglalásával nagy szolgálatot tett a szomszéd német népnek, amidőn Szvatopluk Nagy-Moráviájának a kialakulását meggátolta. „A magyarok letelepedése a legnagyobb szerencsétlenség volt, amely a szláv világot évezredek óta érte, hogy a magyarok az épen alakulófélben lévő roppant szláv birodalom kellő közepébe ékelvén be magukat, a szlávok sarjadzó reményeit örökre elhervasztották,“ mondja Palacky, a cseh történetíró. A másik szolgálatot kalandozásaikkal tették, amidőn folytonos támadásaikkal a bomladozó államot egyesülésre készítették.

Az új haza megszerzése után mintegy háromnegyed századot töltöttek kóborló hadjáratokban. Nem az egész magyarság viselte e hadjáratokat, hanem nagyobbbrészt egy törzs vagy néhány nemzetség harcvágyó ifjusága szövetkezett s ostromozta Nyugatot mint Keletet egyaránt. A nyugati zavart viszonyok s kifejlett harcmódozuk egyaránt biztosította nekik a fölényt. De a győzelmek mellett is kárára voltak ezek a nemzetnek, mert számát folyton apasztották. Veszedelemre válhattak a nemzetnek, amidőn Németország Henrik és Ottó alatt egyesült s a midőn már csaknem minden oldalról keresztény népek övezték. Szerencsénkre a Henriktől szenvedett R i a d e melletti (933), s az Ottótól rájuk mért a u g s b u r g i vereség (955), nemkülönben a Bardas görög vezértől nyert győzelem (970) észre térítették őket.

Az Á r p á d, Z s o l t (907—947) és T a k s o n y (947—972) fejedelemsége alatt üzött kalandos hadjáratoknak G é z a (972—997) vetett véget. Belátta, hogy az idegen fajú, vallású s műveltségű népektől övezett magyarságnak el kell pusztulnia, ha nem alkalkalmazkodik hozzájuk. Betiltotta a hadjáratokat s az Ottóval kötött szövetség értelmében megengedte a keresztény vallás terjesztését. Midőn külföldről biztosította magát, országában megtörte a törzsfők hatalmát s kialakította a központi hatalmat. A kereszténységet maga is felvette ugyan családjával, de a térítők munkáját nem mozdította elő. Így azután nagyobb eredményt nem is érhettek azok el.

Égészen másképen járt el fia S z t. I s t v á n (997—1038). Ez szóval és saját példájával egyaránt azon

volt, hogy népe közt általánossá tegye a keresztény vallást. Buzgóságát siker koronázta. Munkáját betöltözte az egyház szervezésével, 10 püspökséget s a bencések számára 5 apátságot alapított. Rómából intézkedései jóváhagyását s koronát kért. II. Szilveszter pápa örömmel teljesítette kérését, továbbra is apostoli joggal ruházta fel s elküldötte a koronát.

1001. Esztergom érseke azután 1001 aug. 15. megkoronázta Istvánt a magyar nemzet királyává.

István ezzel atyja munkáját teljessé tette. A törzsuralom helyébe saját személyes uralmát helyezte. Leverte Koppányt, a somogyi vezért, le Gyulát, az utolsó törzsfőt, valamint Ajtonyt, kik az új renddel megbarátkozni nem tudtak. Új méltóságokkal vette személyét körül, rendezte az ország igazgatását. Gyakorolta mindazt a hatalmat, amit eddig a nemzetgyűlés s a törzsfők együttesen gyakoroltak. Szóval az eddig törzsek szerint élő magyarságot nemzetté egyesítette.

4. Az angol monarchia megalakulása.

A Britanniában keletkezett 7 angol-szász királyságot wessexi Egbert egyesítette (827). Egbertnek, valamint utódainak a dán normannok támadásaival kellett megküzdeniök. Mind nagyobb számmal való betelepedésöket azonban meggátolni nem tudták. Egbert unokáját

Nagy Alfrédot (871—901) trónjától is megfosztották s bujdosni kényszerítették. De Alfréd mintegy egy évi bujdosás után ügyesen használta fel a dánok elbizakodottságát, erejüket megtörte. Azután országa szervezéséhez fogott. Visszaállította a régi grófsági intézményt, élén az igazságot szolgáló gróffal (Ealdorman), kinek helyettese a sheriff, egyuttal a pénzügyek kezelője. Az országos ügyeket a „böles emberek tanácsa“ (Witenagemot) intézte. Helyreállította a városokat, fejlesztette az ipart, emelte az ország műveltségét, maga is több munkát fordított angol nyelvre (Boethius, Orosius).

Midőn utódai alatt a dánok támadásukat megújították, II. Ethelred az Angliában megtelepedett dánokat lemészároltatta (1002). E tény Svenó,

majd Nagy Kanut boszuló hadjáratait vonta maga után, kik az Anglia királya címet is felvették s Kanut, Angliát Dán- és Svédországokkal egyesítette (1016—1035). Kanut fiai hét évig még szintén uralkodtak Angliában.

II. Németország egyesítése. A német-római császárság.

1. A szász dinasztia uralma.

A frank hercegi családból választott Konrád (911—918) nem tudott megbirkózni a korona hatalmas hűbéreseivel, azért halálos ágyán a királyi jelvényeket leghatalmasabb ellenfelének, Henrik szász hercegnek küldötte el.

Madarász Henriket (919—936) a frankok és a szászok csakugyan királlyá választották, aki azután főhatalma elismerésére kényszerítette a többi hercegeket. Megalkotta a német szövetséget szász hegemónia alatt. Új várak emelésével fokozta a birodalom védelmi erejét, a városok pártfogásával pedig az iparnak adott lendületet.

A gyalog és lovas hadak új szervezése után a birodalom ellenségeit fékezte meg. Északon meggyőzte a vendeket, majd hódolatra készítette Vencel cseh herceget. Miután így a seregbe bátorságot öntött, megverte az adó megtagadása miatt Szászországba tört magyarokat az Unstrut mellett Riadenál (933). 933. A következő évben a szászok ellen vezette hadait s alapját vetette meg a későbbben Schleswignek nevezett Mark-nak. Hatalmát örökölte fia,

Nagy Ottó (936—973). Az első, kit Aachenban történt koronáztatása alkalmával a hercegek mint uydari méltóságok vettek körül. Atyja politikáját követte a német egység megalkotásában, csak hogy a hercegeket nem szövetségstársaknak, hanem alattvalóknak tekintette, kiknek birtokával és méltóságával tetszés szerint rendelkezett. Az ellenszegülőket, köztük saját fivérét is legyőzte s a hercegek valamennyiét a nádorgrófokkal ellenőriztette. Azzal biztosította azután a belbékét, hogy a hercegségekbe rokonait vagy a hozzá hű szászokat ültette,

nemkülönben, hogy különös pártfogásába vette az egyházfejedelemségeket, számukat szaporította s azokat mindig házához hű embereknek adományozta.

Terjesztette a birodalom határait a dánok s a szláv vendek rovására. Veje Konrád s fia Liudulftól támasztott lázadást elfojtotta, a segítségükre jött magyarokat pedig Augsburgnál annyira megverte (955), hogy ezek jónak látták kalandozásaikkal Németországban felhagyni. A birodalom védelmére alapította Ostmarkot, a későbbi Ausztria magvát.

Ottó győzelmei a keresztény Európa legelső uralkodójává tették. Nemsokára alkalmá nyílt a leghatalmasabb uralkodót megillető császári címet is megszerezni.

Az Észak-Itália birtokáért versenyző burgundi s ivreai ház viszályaiba beleavatkozva nőül vette a meggyilkolt burgundi Lothár özvegyét, Adelheidot; Berengárt, Ivrea örgrófját pedig vazallusává tette (951). Második itáliai útja alkalmával, midőn XII. János pápa segítségül hívta Berengár ellen, magát Rómában császárrá koronáztatta (962). Megszületett így a németeknek római szent birodalma.

A pápa hamarosan beleúnt a hatalmas pártfogóba, Ottó azért elűzte úgy őt, mint a halálával megválasztott V. Benedeket s helyökbe VIII. Leót tette. A római néppel pedig megígértette, hogy császári beleegyezés nélkül pápát nem választanak.

Harmadik itáliai útja alkalmával (966—972) fiát, a már megkoronázott II. Ottót császárrá koronáztatta, Theophana, bizanti hercegnő kezével pedig a Dél-Itáliára való igényét szerezte meg.

Ottó a császári méltósággal igaz, hogy fényt szerzett a német királyi méltóságnak, de az Olaszország birtokára való igények sok bajt hoztak Német-, valamint Olaszországnak egyaránt.

Halála előtt a tiszteletére rendezett fényes ünnepeken (972) Quedlinburgban Géza magyar fejedelem követei is felkeresték.

Nagy Ottó közvetlen utódai a száz házból származott II. Ottó (973—983), III. Ottó (983—1002) és II. vagy Szent Henrik (1002—1024) bár nagy küzdelmek árán, fentartották úgy a birodalom egy-

ségét, mint a császári tekintélyt. Áma törekvésök azonban, hogy minden keresztény fejedelmet vazalusi viszonyba hozzanak a császársággal, a császárság ellenségeinek a számát szaporították. Ez az oka, hogy Civarodó Henrik, bajor herceggel a császárság gyengítésére szövetkeznek már II. Ottó trónraléptével Géza magyar fejedelem s a lengyel herceg.

II. Henrik alatt a nagy hűberek újból örökölhetőkké váltak. Szent István magyar király a császár megkerülésével a pápától kapott koronát (1001). A császár nem tudta megakadályozni a normannok dél-italiai államalkotását sem (1016). Mindezek a császári hatalom gyengülésének a jelei.

II. Henrikben kihalt az Ottók-háza.

2. A száli frank császárok kora.

II. Konrád (1024—1039) az első király, ki a hercegek egyértelmű bizalma folytán jutott a trónra. Erős kézzel ragadta meg a kormányt. Háza hatalmát gyarapította a sváb s a bajor hercegségek megszerzésével. A fejedelmi tekintélyt emelte, midőn a lengyel s a cseh hercegeket újból a császári főuraság elismerésére szorította, nemkülönben, midőn Burgundiát III. Rudolf király halála után birodalmához csatolta.

Kétszer járt Olaszországban. Első jártában elnyerte a lombardi s a császári koronát, másodikban pedig kiadta a hűbéri törvényt (*constitutio de feudis*), amelynek értelmében a kis hűberek is örökölhetőkké váltak.

Fia megkoronáztatásával megtette az első lépést a császári örökös monarchia megalapításához.

III. Henrik (1039—1056) korában élte a császári hatalom fénykorát. Nemcsak a lázongó cseh és lengyel hercegeket igázta le, hanem még Magyarország ügyeibe is beavatkozott. Jó alkalmul kínálkozott erre Péternek a trónról való elűzetése. Henrik a b a S á m u e l l e l szemben pártfogásába vette Pétert, a trónra visszaültette, sőt mint hűbéresének hódolatát is fogadta Székes-Fehérvárott (1044). 1044

Világuralmi terveinek a megvalósításához még közelebb hozta őt a clunyi reformpárttal való

szövetkezés. Burgundiában a clunyi szt. benedekrendű monostor ugyanis az elvadult világ megszelídítését tűzte ki céljául. A cél elérésére legelső sorban a szerzeteseknek s a világi papoknak a fegyelmezése vált szükségessé. Amidőn a mozgalom némi sikerrel járt, az isteni béke (*Treuga Dei*) behozatalával a világi elem örökös civódásait korlátozták. A *Treuga Dei* értelmében ugyanis be kellett szüntetni a fegyveres kocódásokat szerda estétől hétfő reggelig. A reformot elfogadták Burgundiában s Franciaországban, Henrik általánosította azután Németországban.

Henrik még abban is a clunyiak szellemében járt el, hogy a főpapi székeket méltó egyénekkel töltötte be, nem árusította azokat pénzért (*simonia*). A pápai szék reformja céljából pedig a clunyiakkal egyetértve a sutrii zsinatot hívatta egybe (1046). Itt letette a három simoniás pápát s az újítást pártoló püspökei közül II. Kelemen tette meg pápává, aki őt azután császárrá koronázta. Utóbb még három pápát tett meg püspökei közül.

Igy bár a pápák a császár szellemében jártak el, a sutrii zsinat a császári hatalom tekintetében mégis forduló pontot jelent. — Magyarországon I. *Endre* személyében nemzeti király került a trónra. Henriket, ki főhatalmát megújítani akarta, két ízben kiverték (1051—1052), úgy hogy kénytelen volt Magyarország függetlenségét elismerni. *Gottfriedet*, a pártütő lotharingiai herceget elűzte ugyan birtokából, de ez tusciai *Beatrixot* nőül véve, leghatalmasabb seniorja lett Olaszországnak. Ujabb hadjáratát Dél-Olaszországban sem kísérte siker, ott a normanni térfoglalást nem tudta meggátolni. Magában Németországban az erős középponti hatalommal akkor elégedetlenkednek leginkább, midőn a hatalom halálával 6 éves fiára,

VI. Henrikre (1056—1106) szállott. Ágnes özvegy császárné, hogy a zavaroknak véget vessen, a leghatalmasabbakat hercegségek adományozásával vélte a korona hűségében megtartani. A fiatal király gyámságán a szigorú erkölcsű *Hanno* kölni, s a fényes életet folytató s hízogó *Adalbert* brémai érsekek versenyeztek. Az ellentétek a különben jeles

tehetségű fejedelmet gyanakvó s erőszakos természetűvé tették. Mint nagykorú is Adalbertre hallgatott mindaddig, míg a fejedelmi gyűlés az udvarból azt el nem távolította. A jobb útra azonban ezután sem tért, sőt várépítéseivel a szászok lázadását idézte elő. A szászok kezét fogtak az elűzött bajor herceggel, Nordheimi Ottóval s Henriket Harzburgból megszalasztották. Henrik békülni akart, de midőn a szász parasztok a császársírokat is megfertőztették, segítő társakra akadt a fejedelmek közt, akiknek segítségével azután a szászokat leverte (1075) Erőszakos hatalmát így megszilárdítani hitte, midőn a szászok pártfogóra találtak VII. Gergely pápában.

3 Az investitúra harc.

A clunyi reformpárt céljaival nem egyezett meg, hogy a pápa a császárnak legyen alárendeltje. Azt gondolták, hogy a pápaság magasztos hivatásának csak úgy felelhet meg, ha minden hatalomtól független. Ezen eszme megvalósításán munkálkodott Hildebrand, a bencés szerzetes.

Hildebrand toscánai parasztszülők gyermeke volt, de fényes tehetségeinél fogva őt pápa alatt előkelő állást töltött be s vezette az egyházi állam világi ügyeit. II. Miklós pápával szabályoztatta a pápaválasztást (1059). A pápát nem a nemesség, papság és a nép választja ezután, hanem a kardinálisok collegiuma. 1073-ban maga lett pápává s 1073. kezdette meg nagyjelentőségű uralkodását VII. Gergely néven.

Szigorúan megkövetelte a papok nőtlenségét (coelibatus) s eltiltotta a simoniát s az investitúrát (gyűrű és pásztorbottal való beiktatás).

Épen a szászok fölött nyert győzelme után szólította fel Henriket is, hogy eddigi erkölestelen életével felhagyjon s óvakodjék az investitúrától. Mire Henrik azzal felelt, hogy a pápát a worms-i gyűlésen investitúras püspökeivel letétette. A pápa most Henriket kiátkozta s alattvalóit a hűség esküje alól felmentette (1076). Ennek nem várt következménye volt. Henriket ellenségei újult erővel támadták meg, sőt a triburi fejedelmi gyűlés letételével fenyegetőzött, ha a következő év tavaszáig az átok 1076.

alól meg nem szabadul. Ügyével az augsburgi bíró-dalmi gyűlésen (1077. febr. 2.) óhajtottak foglalkozni, hova a pápát is meghívták.

Henrik mindenkitől elhagyatva, inkább akart a pápa, mint a fejedelmek előtt megalázkodni. Télviz idején hű neje, Berta s egy szolgája kíséretében átkelt az Alpeseken s az épen Németországba törekvő pápát Canossa várában találta, a hol három napi szigorú vezeklés után felmentést kapott azon kötelezettséggel, hogy a fejedelmek előtt magát igazolja.

Canossa jelzi a német császárság fényének a hanyatlását, másrészt a pápai hatalom emelkedését. Gergely elérte, hogy az apostoli széket tekintették minden egyházi és világi hatalom forrásának. Európa többi fejedelmei szintén elismerték még világi tekintetben is a pápa főuraságát, kivéve Szt. László magyar s Hódító Vilmos angol királyt.

IV. Henrik a föloldozás után ahelyett, hogy ügyeit Németországban iparkodott volna rendezni, az északolaszországi elégedetlenek élére állott. A német rendek erre az átok alá visszaeső helyébe Rudolf sváb herceget választották meg királyuknak. Olasz- és Németországban egyaránt megindult az elkeseredett harc. Henrik győzött, Rudolf sebeibe belehalt.

Közben Magyarországon elűzték Salamont, Henrik sógorát s Géza, majd Szt. László foglalták el a független királyság trónját. A lengyel Boleslaw mibe sem véve a hűbéri köteleket, magát királlyá koronáztatta.

Henriket a sorscsapások nem törték meg, hanem megedzették. Itáliában III. Kelemen ellenpápájával magát császárrá koronáztatta, Gergelyt pedig az Angyalvárban ostrom alá fogta. Guiscard Róbert azonban Gergelyt szorongatott helyzetéből kiszabadította s Salernóba vitte, ahol az megtörhetetlen lélekkel végezte be életét (1085). Utolsó szavai voltak: „Szerettem az igazságot, gyűlöltem az igazságtalanságot, azért halok meg a száműzetésben“.

VII. Gergely halála Henriknek nem jelentette a békét. A küzdelmet haláláig (1106) folytatta II. Orbán pápával, Salm Hermann ellenkirállyal, majd Konrád s Henrik fiaival szemben. Bár a pápával kereste a kibékülést, III. Kelemen halála után új

pápát nem nevezett ki, de mivel az investitúrával fel nem hagyott, a béke nem létesülhetett.

V. Henriket (1106—1125) a pápai párt segítette a trónra, mégis atyja halála után az említett párttal szemben saját császári főuralmát akarta érvényre emelni. Olaszországba ment, II. Paschalis pápát bibornokaival együtt elfogta, magát császárrá koronáztatta s kicsikarta az investitúra-jog gyakorlatát (1111). A clunyi párt azonban a pápával az engedményt Henrik távozta után visszavonatta s kimondatta a császárra az egyházi átkot.

Az újból kitört küzdelemnek egy évtized múlva a II. Calixtus pápával megkötött **wormsi concordatum** vetett véget (1122). A concordatum értelmében a püspököket a kanonokok testülete, az apátokat pedig a szerzetesek választják a császár vagy megbízottjának jelenlétében. A hűbértokokba való beiktatást a császár a jogar (sceptrum) átadásával eszközli, nem gyűrű és pásztorbottal. A fölszentelés s ennek kapcsán az egyházi méltóság adományozása a pápa hatáskörébe tartozik. 1122.

A lefolyt küzdelemben, mint látjuk, győztes a pápaság lett, mely a császár mellé egyrangú félnek küzdötte fel magát.

III. A kereszties háborúk kora.

1. A kereszties hadjáratok okai.

A Clunyból kiindult mozgalom új vallásos életnek vetette meg az alapját. Az emberek lelkét egészen a túlvilági boldogság utáni vágy töltötte be. A földi életet csak a jövő életre való előkészületnek tekintették. Nem elégedtek meg az ima s a jó cselekedetek gyakorlásával, hanem testük sanyargatásával akartak a boldogságra nagyobb érdemeket szerezni (aszketizmus). Fáradságos útra vállalkoztak. Látogatták a szentek ereklyéit, az apostolok sírját Rómában, de különösen Palaestinát, a szent földet, melyet Krisztus urunk földi életével s halálával megszentelt. A szent föld látogatása elég bátorságos volt, míg ott az arabok uralkodtak, de annál több bántódásnak

voltak a zarándokok kiteve, midőn az a szeldsuk-törökök kezébe került.

A zarándokok siralmas panasza, továbbá Kommenos Elek görög császár segélyt kérő szózata a nyugati világ figyelmét a szent földre irányították.

Kész hadsereg kínálkozott a szent hadjáratra a lovagokban. A vallásos buzgalom egyesítette először Franciaország, majd az egész Európa keresztény nemeseit egy eszme szolgálatába. Mindazok, kik az igaz hit, a jog, az özvegyek, árvák s általában a gyöngék védelmére vállalkoztak, a lovagok osztályába tartoztak. Sajátos nevelési mód tette a nemesi sarjat edzett s bátor harcossá, amíg 21 éves korában lovaggá ütötték. A lovagnak legnagyobb bűne a gyávaság volt.

2. Az első kereszties hadjárat (1096—1099).

A szent föld felszabadításának eszméjével már II. Szilveszter, majd VII. Gergely pápák foglalkoztak, de ezek a tervezetésnél tovább nem jutottak. A tervet újból II. Orbán pápa karolta fel, ki a kor vallásos hangulatát s a lovagságot vévén tekintetbe, érkezettnek látta az időt a szent hadjárat megindítására. 1095-ben előbb Piacenzába, utóbb Clermonthba hívta össze a zsinatot. A szabad ég alatt tartotta itt a lelkesítő felhívást, hogy álljanak be „oly hadúr szolgálatába, kinek kenyere soha el nem fogy, kinek vezetése alatt a győzelem bizonyos, a halál martirság, a fizetés pedig az örök boldogság.“ A beszédet „ez az Isten akarata“ kiáltással fogadták s ezren s ezren tüzték fel ruhájukra a keresztet.

Körülbelül egy évig eltartott a készülődés, de először ekkor sem a lovagok, hanem gyülevész népek indultak útnak. Vezetőik Amiensi Péter, „vagyon nélküli“ Walter lovag, Gottschalk s Volkmar papok és Emiko gróf voltak. A rabló és dúló hadakat jó részben szétszórta Kálmán magyar király, akik pedig tovább jutottak, azok Kis-Ázsiában pusztultak el.

1096. A lovagokból álló derékhad 1096 őszén vizen és szárazon iparkodott a szent földre. A francia, olasz s normann lovagok színe-java vett részt a vállalatban. Élükön a kor legjelesebb vitézei állottak: Blois

István, Toulousei Rajmund, Boemund, Tarent hercege fiával a hős Tankréddel, Bouillon Gottfried, Alsó-Lotharingia hercege két fivérével, Balduin és Eustákkal.

A találkozás Konstantinápolyban volt, ahol Elek császár sietett a 600, mások szerint 300 ezerből álló hadat átszállítani Kis-Ázsiába. Bevették itt Nicaeát s az iconiumi szultán seregét szétverték Dorylaeumnál. Balduin Szíriában különvált s a maga számára elfoglalta Edessát. A főereg Antiochia alá ért, amelyet sok nyomorúság s hosszú egy évi ostrom után tudott elfoglalni, a nagy fölmentő seldsuk sereget pedig csak a szent lándzsa feltalálása után tudta elűzni.

Végre nyitva állott az út Jeruzsálem, a szent város felé, a melyet a csekély had öt heti erőfeszítés után vett be (1099 jul. 15). A kiállott szenvedések ekkor 1099. kegyetlenekké tették a keresztéseket: személyválogatás nélkül hányták kard élére a lakókat. Csak midőn boszujokat töltöttek, borultak a földre s csúsztak térden állva a föltámadás templomába, hogy bűneik bocsánatáért esedezzenek.

A kedélyek csillapultával Jeruzsálem királyává választották Bouillon Gottfriedet. Az ájtatos lovag azonban csak a „szent sir védője” címet fogadta el. A királyi címet először utóda, Balduin használta.

Gottfried a nagy egyiptomi sereg visszaverése után biztosította az új királyság fennállását, törvénykönyvével pedig annak a szervezetét. A királyság a hűbérrendszer alapján épült fel. A királytól függtek hatalmas vazallusai: az antiochiai herceg, az edessai s tripoliszi grófok s a tirui őrgróf. Legerősebb védői a létesült szerzetes lovagrendek: a johanniták, templáriusok, s a német lovagrend voltak.

De az új királyság már kezdettől magában hordta a gyengeség csíráit. Ilyen volt a vazallusok laza függése, a papság nagy hatalma, a polgárok széleskörű kiváltsága, a benszülött európaiak elpuhultsága, a görög császárok féltékenysége. Mindezekhez járult, hogy a lelkesedés lohadtával mind kevesebben s kevesebben tódultak a szent földre.

Nuredin szíriai szultán már 1044 ben elszakította Edessát s lakóit felkoncolta.

3. *A második keresztes hadjárat (1147—1149).*

Edessa elfoglalásának a hírére Bernát, Clairvaux apátja felvétette a keresztet VII. Lajos francia királlyal és III. Konrád német-római császárral. Szárazföldön, Magyarországon át vették útjukat. De az óriási, csaknem egy millióra rúgó hadseregből kevesen látták a szent földet. III. Konrád seregét szétszórták Kis-Ázsiában, maga csekély kísérettel tudott visszajutni Konstantinápolyba. Ciliciában Lajos lovagjaival kénytelen volt hajóra szállni, mire a zarándokok ezrei magukra hagyatva elpusztultak. A szent földet elért franciák azután az utánuk evezett Konráddal együtt ostromolták Damaszkuszt, de a pullánok árulása miatt el nem foglalhatták.

Eredménye tehát semmi nem volt a rettenetes véráldozatnak. Sőt a visszatért Lajost s Franciaországot az a szerencsétlenség érte még ráadásul, hogy Eleonora elvált Lajostól s az angol királyhoz ment nőül.

4. *A harmadik keresztes hadjárat (1189—1192).*

1187. Szaladin egyiptomi szultán 1187-ben megdöntötte a jeruzsálemi királyságot. A híre a pápa a szaladinadót rendelte el, Barbarossa Frigyes császár, Rikárd az angol király s II. Fülöp Ágost a francia király pedig keresztes hadjárat vezetésére vállalkoztak. Frigyes császár szárazon, Fülöp és Rikárd királyok tengeren mentek a szent földre. Frigyes útközben a Szálef folyóba fült, a sereget fia Sváb Frigyes vezette Akkon falai alá. Akkont azonban csak a két király megérkezése után vették be. Sváb Frigyes az ostrom alatt meghalt, Fülöp pedig a város bevétele után magára hagyta Rikárdot.

Rikárd bámulatos harcok között kétszer közelítette meg Jeruzsálemet, el is nyerte az oroszlánsziviű melléknevet. Eredményt mégis csak a Szaladinnal kötött egyezmény hozott, mely átengedte a keresztényeknek az Akkon és Joppe között húzódó partvidéket s biztosította a szent helyek látogatását.

Rikárd most hajón akart visszatérni, de Aquilejánál hajótörést szenvedett. Lipót osztrák herceg, kit Akkon

alatt megsértett, Bécsben elfogatta s kiszolgáltatta VI. Henrik császárnak. Henrik csak nagy váltságdíj lefizetése s a hűségeskü letétele után bocsátotta szabadon.

5. *A negyedik keresztes hadjárat (1202—1204).*

III. Ince pápa buzgólkodására francia lovagok vállalkoztak újabb hadjáratra. Vezetőik Flandriai Balduin és Montferrati Bonifác voltak. Kiválóbb alakja volt e hadjáratnak Villehardouin Gottfried, e hadjárat történetirója.

Velencei hajók szállították őket, de a helyett, hogy a szent földre mentek volna, Dandolo doge rábeszélésére elfoglalták Magyarországtól Zárát. Innen pedig Konstantinápoly alá eveztek, hogy visszaültsék a trónra Angelos Izsákot és fiát Eleket. Tervüket végrehajtották, de mivel azok a kikötött feltételeket nem teljesítették, a várost újból elfoglalták s megalapították a latin császárságot.

Császárrá Flandriai Balduint tették s neki Thrákiát adták, a többi részeket mint királyságokat s hercegségeket osztották fel. Így a hűbéri alapokra fektetett császárság csak 57 évig (1204—1261) állott fenn, visszafoglalták azt a Nicaeában székelő görög császárok.

A görög császárság újból helyre állott, de a rázkódtatást többé nem heverhette ki. A keresztes hadak tehát nem megerősítették, hanem meggyengítették az amúgy sem erős alapokon nyugvó görög birodalmat.

6. *A kisebb keresztes hadjáratok.*

Az aszketikus eszme, mint az előbbi hadjáratban is láttuk, már múló félben van. Nem a vallásos lelkesedés, hanem a pápák akarata viszi keletre a népeket. De maguk a pápák sem tudnak már többé általános érdeklő mozgalmat kelteni, hanem fejedelmeket kényszerítenek a kereszt felvételére. Ezek a szűkebb kört érdeklő hadjáratok a kisebbek.

Az 1212. Gyermekek-hadjárat nem ért a szent földre. Útközben mintegy fél százezer gyermek lett a lelketlen felbujtogatás áldozata.

1217-ben II. András magyar király indult el Spalatóból tízezer lovassal s Cyprusra át ment a szent földre. De a mohameddánok nem bocsátkoztak nyílt ütközetbe, apróbb csatározások folytak csak köztük. Így minden siker nélkül tért vissza szárazföldön, midőn előbb ájtatos zarándok módjára bejárta a szent helyeket és sok ereklyét gyűjtött.

1228-ban a kiátkozott II. Frigyes császár vitorlázott át, aki az akadékoskodások dacára is a legnagyobb eredményt érte el az első hadjárat után. A Malek al Kamel szultánnal kötött szerződés értelmében ugyanis a keresztények megkapták Jeruzsálem, Bethlehem, Názareth és Szidón városokat s kaptak 10 évi békét. Frigyes fejére tette a jeruzsálemi királyi koronát, amely ténnyel a címet örökbe hagyta a német császároknak.

Végül még IX. vagy Szent Lajos francia király indított 2 ízben hadjáratot. 1248-ban Egyiptomot, mint a szent föld kulcsát akarta elfoglalni, de fogságba esett s csak nagy váltságdíj lefizetése után szabadult ki. 1270-ben fivére, Anjou Károly ösztönzésére Tuniszt ostromolta, de az ostrom közben meghalt, mire hívei visszatértek.

Ezután a lovagrendekre maradt a védelem, de egymás után azok is kiszorultak a szent földről. 1291. 1291-ben Akkont, a keresztények utolsó birtokát foglalták el a pogányok.

7. A keresztes hadjáratok eredményei.

A keresztes hadak bár eredeti céljukat, hogy a szent földet a keresztények állandó tulajdonává tegyék, meg nem valósíthatták, de azért hatás nélkül nem maradtak.

Tágult az emberek gondolatvilága. Kijutottak a hazai szűk határok közül, az idegen népek közt új szokásokat, új műveltségi s művészeti irányokat ismertek meg. A földrajz s természettudományok új anyagot, a történelem új táplálékot nyertek. A művészetben új irány (gót stíl) kapott lábra.

Ipar és kereskedelem szintén lendületnek indultak, amely lendület azután a polgárok meggazdagodására vezetett. Meglazultak a hűbéres kötelékek. Részint

mert a lovagok, hogy pénzt szerezzenek, birtokaikat eladták vagy elzálogosították, részint mert a meggazdagodott polgárok pénzért újabb jogokat csikartak ki.

Az összes hadjáratok erkölcsi haszna a hadjáratokat intéző pápáké volt: tekintélyük, hatalmuk gyarapodott. A fejedelmek szintén hasznot húztak a hadjáratokból, amennyiben az elesett vagy hosszabb ideig távol maradt hűbéresek birtokait elfoglalták. Hasznuk volt még a póroknak is, kikkel emberségesebben bántak s a kik természetményeiket ezután könnyebben értékesíthették.

8. *Keresztes hadjáratok nyugaton.*

A keleti keresztes hadjáratokkal egy időben nagyobb eredménnyel járó hadjáratokat viseltek a keresztények nyugaton.

Spanyolországban azon idő óta (711), mióta az arabok befészkeltek magukat, az északi hegyek közé szorult keresztények folytonos keresztes hadjáratot viseltek s folytattak az egész közép-koron át. E hadjáratok az új-kor elején az egységes Spanyolország kialakulására vezettek.

A Keleti-tenger partvidékén a német lovagrend tagjai a vad poroszokat térítették és szelidítették meg s ezzel alapját vetették meg a későbbben virágzó Poroszországnak.

A Franciaországban folyt keresztes hadjáratok szintén annak egységére vezettek.

A francia keresztes hadjáratokra az eretnek tanok keletkezése adott okot. Dél-Franciaország gondolat- és érzelemvilága ugyanis a spanyolországi arabokkal való érintkezés folytán átalakult. E föld lakói szakítottak azzal a felfogással, hogy a földön minden igyekezetükkel a túlvilági boldogságra készüljenek, ők az örömeikben már a földön részesülni akartak. A gazdag városok és lovagvárak víg mulatozásoktól visszhangoztak. A troubadourok nőkről, szerelemről, a természet szépségeiről zengették dalikat. Természetesen ez a világias felfogás magával ragadta az egyháziakat is.

Támadtak azonban férfiak, kiknek ez az új életmód

nem tetszett. Megtámadták az egyháznak, a pápának nagy hatalmát, a papok gazdagságát s világias hajlamait. Híveik szaporodtak s egész Dél-Franciaországban elterjedtek. Ezek a katharok vagy Albi városról albigensek és a valdensek. Úgy látszik, hogy nem voltak ezek egyebek, mint nyugaton újraéledt manicheusok.

III. Ince pápa először szép szerével iparkodott őket visszatéríteni az egyház kebelébe, de midőn nem sikerült, ellenök keresztes hadjáratot hirdetett, pártfogójukat, VI. Rajmund toulousei grófit pedig kiátkozta.

A keresztesek az eretnekeket kiirtották, a virágzó vidéket elpusztították (1209—1229). Meggátolták így az emberiség fejlődésének igen valószínű feltartóztatását. A műveletlen kor az egyház vezető kezét még nem nélkülözhetette.

VII. Rajmund birtokát kénytelen volt IX. Lajostól hűbérbe venni, egye ten leányát pedig a király fivéréhez adta nőül. Ilykép Dél-Franciaország is a király fősége alá jutott.

1215. A IV. lateráni zsinat (1215), hogy az eretnek tanok terjedésének gátat vessen, a hitnyomozó törvényszéket, az **inquisitiót** állította fel. Azon elvből indult ki, hogy Istennek megsértése még nagyobb bűn, mint a fejedelem megsértése, azért még inkább üldözendő. E törvényszék pusztán megállapította a bűnt, a büntetés végrehajtását a világi törvényszékre bízta.

A keresztes háborúk korának vallásos szelleme míg keleten az egyházi lovagrendek létesülésére, addig nyugaton új szerzetes rendek felállítására vezetett. Ekkor alakulnak a karthauziak, a prémonstreiek, a cisterciek s a kolduló szerzetes rendek: a domonkosok s a ferencrendűek.

Az új szerzetes rendek, míg egyrészt a pápai hatalom támaszaivá váltak, másrészt nagy hasznára voltak az emberiségnek a műveltség terjesztésével. A kolduló szerzetesek a szegények kunyhóit keresték fel s az alsó osztályoknak voltak papjai, tanítói, orvosai, egy szóval barátai.

IV. A főbb európai államok fejlődése a kereszties háborúk és a pápai főuralom korában.

1. Isten államának eszméje.

A pápaságot a császársággal egyenrangú hatalomra emelte az investitúra-harc. A kereszties háborúk az egész kereszténység vezérének mutatták a pápát. A pápa intézte az összes vállalatokat, övé is maradt az erkölcsi haszon. Mind szélesebb körben terjedt az a nézet, hogy az egész keresztény világ Isten állama, amelynek feje a pápa. A pápa, mint Krisztus helytartója áll a fejedelmek, királyok s a császár fölött. Itélkezik peres ügyekben, rendelkezik a népek erejével s irányítja azt úgy, amint Isten dicsőségére legalkalmasabbnak tartja.

A szerzetes rendek s szent életű férfiak (Clairvauxi Szt. Bernát) nemcsak terjesztették, hanem diadalra is juttatták ez eszmét.

Támogatására szolgáltak a keresztény bölcsészeti irányok, a scholastika s a mystika, nemkülönben Gratianus kánon-jogi gyűjteménye (*Decretum Gratiani*).

A pápák közül VII. Gergely szellemében legmagasabbra emelte az egyházi hatalmat III. Ince pápa (1198—1216). A Segni grófok családjából 37 éves korában emelték őt Szent Péter örökébe. Nehéz körülmények közt vette át a kormányzást, de nagy tehetségével s kormányzási ügyességével legyőzte az eléje gördülő akadályokat. Nagy jogi ismeretei a legköltoőbb kedéllyel párosultak. („Stabat Mater“, „Veni Sancte“). A nagy gazdagság közepette egyszerű maradt, hogy annál több jót tehessen.

Korának zavaros állapotait ügyesen használta fel arra, hogy az államok belső ügyeibe, mint azok ura avatkozzék.

2. Németország a kereszties hadjáratok s a pápai főhatalom korában.

V. Henrikben kihalt a száli frank dínasztia (1125) 1125
A választók Lothár (1125—1137) szász herceget emelték a trónra. Egész élete a Hohenstaufi Konrád

és Frigyes sváb hercegekkel folytatott küzdelmekben telt el, akik mint a kihalt frank dinasztia rokonai, maguk tartották igényt a trónra. Ezek a küzdelmek meggyengítették a császári hatalmat. Tusciát Lothár a pápától hűbérbe vette.

A német nagyok Lothár halálával nem vejték, hatalmas Welf herceget emelték a trónra, hanem a gyengébb III. Konrád (1138—1152) hohienstaufi herceget. Welf, Kevély Henrik apósa halálával megkapta Bajorországhoz a szász hercegséget is, ily hatalom birtokában azután felvette a harcot III. Konráddal.

Egész Németország a hie welf, hie waiblingen jelszavaktól visszhangzott. A két család küzdelme megszakításokkal negyedszázadig eltartott a császári hatalom nagy kárára.

Békésebb korszak látszott bekövetkezni **Barbarossa Frigyes** (1152—1189) trónra léptével, a ki mint III. Konrád unokaöccse atyai részről Stauf, anyai részről pedig Welf volt. Hogy mi sem álljon a béke útjában Oroszlán Henriknek, Kevély Henrik fiának a Konrádtól visszaadott Szászországhoz odaadta Bajorországot. Jazomirgott Henriket Bajororszáért azzal kárpótolta, hogy Ausztriát kiváltságokkal fölruházott hercegséggé emelte (1156).

Nagyratörő lelke azonban többre vágyott mint Németország békéjére, a világhatalmat akarta megszerezni. Azt akarta, hogy a császárság oly hatalmas legyen, mint volt egykor N. Károly és N. Ottó idejében. Nem vette tekintetbe, hogy azóta már nagyot fordult a világ.

Nem számolt a megnövekedett pápai hatalommal, nem az önállóságukat kivívott s meggazdagodott olasz városokkal.

Az olasz városok a hatalmas Milánóval élükön consulok s podesták kormányzása alatt független köztársaságokként éltek, nagy hadsereget tartottak. Úgy magyarázták ők azt a feltámadt római jogból, hogy mindehhez joguk van. Sőt **Bresciai Arnold** Rómát s az Egyházállamot is ily köztársasággá akarta átalakítani; a pápát elűzte.

A pápa Frigyest hívta segítségül **Bresciai Arnold** s a normannok, Lodi város polgárai pedig Milánó ellen hívták ugyanakkor.

1154. 1154-ben kelt át Frigyes először az Alpokon. Rómát

bevette, Bresciai Árnoldot a pápával egyetértve kivégeztette. A pápa őt azután császárrá koronázta, de mindjárt másnap menekülnie kellett az olaszok boszúja elől az ellenséges érzelmű lombard városok közt.

Második útjában 1158-ban hódolásra készítette Milánót. A győzelem után pedig a roncgliai mezőkre hívta össze a városok képviselőit s a bolognai jogtudósokat. Itt kimondották épen a római jog alapján, hogy minden hatalom a császárt illeti, mellette más hatalom meg nem állhat. A városok élére e határozat alapján a császár nevezte ki a podestákat, jogaikat pedig megnyirbálta.

A császár nagy hatalma nem tetszett a pápának, már-már szakadásra került a dolog, midőn a pápa meghalt. A bibornokok most két pápát választottak. A császári érzelműek (g h i b e l l i n e k) IV. Viktort, a császárelenesekek (g u e l f e k) III. Sándort.

A városok az ügyek fordultát lázadásra használták fel, de Frigyes őket leverte. Milánót feldúlta, csak a templomokat kímélte. Viktor pápa Sándort szalajtotta meg Rómából (1162).

A császár befejezettnek hitte a dolgot, pedig még csak ezután tűnt ki, hogy minden hatalma csekély arra, hogy két oly hatalom fölött, mint a pápa és a városok diadalmaskodjék. Milánó fölépült s a városok újból felmondották az engedelmességet. A Magyar-, Angol- s Franciaországtól elismert III. Sándor diadallal vonult be Rómába. Mi több, Mánuel görög császár alkudozik Sándorral, hogy őt ismerje el egyedüli császárnak.

Frigyes 1166-ban harmadszor ment nagyobb sereggel Itáliába, Rómát elfoglalta, de a malárialáz távozni kényszerítette. Távozása után III. Sándor és a városok megkötötték a lombard ligát s a császár boszantására Alessandriát építették.

A németországi zavarok miatt csak 1174-ben mehetett Frigyes Olaszországba. Alessandriát azonban el nem foglalhatta, amiért Oroszlán Henriktől kért segítséget, de nem kapott. A küzdelmet a ligával egyedül vette tehát fel, de Legnano-nál a döntő ütközet Frigyes csúfos vereségével végződött (1176).

A vereség beláttatta Frigyessel tévedését. III. Sándorral Velencében békült ki (1177). Alávetette magát

1158.

1162.

1166.

1174.

1176.

a kengyeltartás szertartásának. A városokkal Konstanzban békült meg olykép (1183), hogy a jogokon megosztottak. Önkormányzatuk megmaradt, de Frigyest elismerték császáruknak.

A küzdelem vége, hogy a pápa a császár fölé emelkedett.

Németországban Barbarossának az első gondja volt, hogy a hűtlen Oroszlán Henrikkel végezzen. Leverte, azután kegyelmébe is fogadta, de a fejedelmi gyűlés megfosztotta hercegségeitől, csak allodbirtokait hagyta meg (Braunschweig, Lüneburg) (1181).

Az agg császár megérte még azt az örömet, hogy csorbát ejthetett a pápai politikán. A pápák törekvése ugyanis oda irányult, hogy az Egyházállamot határló Észak- és Dél-Itáliának más-más ura legyen. Már pedig, a midőn Henrik trónörökös Milánóban lakodalmát megtartotta Konstanciával, II. Rogérnak, a Két-Szicilia királyának örökösével, az egyesülés bekövetkezni látszott. Az újabb szakadás beálltát a pápa halála gátolta meg. A keresztény világnak egyedüli feje a császár volt, midőn Jeruzsálem a pogányok kezébe került. Frigyes, mint láttuk, nem tekintve öreg korát, felvette a hír hallatára a keresztet.

Barbarossát fia VI. Henrik (1190—1197) követte, ki megvalósította atyja tervét. Kétszer ment Dél-Olaszországba, hogy neje örökségét elfoglalja, ami második útjában Tankréd halála után sikerült. Palermóban a Két-Szicilia királyává koronázták. Így Németország és Olaszország egyesült. Tuscíába, sőt Rómába is császári helytartókat küldött. A német rendek ellenzésén megtört azonban az a szándéka, hogy az említett országokat családja örökös birtokaivá tegye.

A lázadás harmadszor szólította Dél-Itáliába, a mozgalmat a legnagyobb erőszakkal fojtotta el. Közben világhuralmi tervekkel foglalkozott. Egyesíteni akarta a császárságot, azért Konstantinápoly ellen keresztes hadat szándékozott vezetni. Csapatái már gyülekeztek, amidőn 32 éves korában hirtelen meghalt.

Kiskorú fiával együtt lépett a trónra a pápai főuralom megalapítója: III. Ince.

VI. Henrik halála után Németországban újból fellevenedtek a stauf és a welf pártoskodások. A welfek

a Welf-ház fejét, *IV. Ottót* (1198—1215) kiáltották ki német királynak, ezzel szemben a staufok nem a megkoronázott kiskorú Frigyest, hanem ennek nagybátyját, *Fülöpöt* (1198—1208) ismerték el.

Ince hatalmi törekvéseinek kedvezett a mozgalom. Némi habozás után *IV. Ottót* ismerte el, ki magát „Isten és a pápa kegyelméből“ nevezte császárnak. A győzelem mégis a staufok részére hajlott, *Fülöp* már csaknem általánosan elismert király volt, midőn *Wittelsbachi Ottó* magánboszúból meggyilkolta.

Ottó ekkor, hogy a két pártot egyesítse, nőül vette *Fülöp* leányát, *Beatrixot*, azután rómába ment, ahol a pápa császárrá koronázta. A koronázás után hamar kitűnt, hogy „a császár nem lehet welf“. *Ottó* a maga számára követelte a pápától *Tusciát* és *Dél-Olaszországot*.

A pápa a hatalmaskodásra azzal felelt, hogy a gyűlölt *Hohenstaufok* családjából származó gyámfiát, a *Két-Szicilia* urát, *Frigyest* pénzzel és áldásával átküldötte az Alpeseiken. *Frigyes* előbb megígérte, hogy *Németországot* *Olaszországgal* nem egyesíti.

A *Hohenstauf* névnek s a pápa átkának meg volt a hatása. *Frigyest* örömjongások közt fogadták *Németországban*. Mindkét király külföldi szövetségesek után nézett. *Frigyes II.* *Fülöp Ágost* francia királyt, *Ottó* a szintén kiátkozott *Földnélküli János* angol királyt vonta szövetségbe. A három nemzet történetében fontos ütközetet *Bouvinés* (1214) mellett 1214. vívták meg, hol *Frigyes* s a franciák győztek. *Ottó* mindenkitől elhagyatva *Harzburgban* végezte be életét (1218). *Frigyest* hivei *Aachenben* nagy fénnnyel királlyá koronázták (1215).

II. Frigyes (1215—1250) a középkor legkiválóbb alakja, aki műveltség s gondolkodás tekintetében korát messze megelőzte. A vallások iránt türelmes; a politikában épúgy, mint kortársai körmönfont volt.

Miután *Németországban* kis fiát, *Henriket* választatta meg, a pápa császárrá koronázta (1220). Önönmagának a *Két-Szicilia* kormányzását tartotta meg.

A még *III. Ince* pápának megígért keresztes hadjáratot *IX. Gergely* sürgetésére megindította, de a pestis miatt abbahagyta. A pápa a felhozott okot hamisnak

vélte, azért kiátkozta. A császár most kiátkozott állapotban indult el, hogy mily eredménnyel járt (1228—1229), azt láttuk.

A szent földről visszajövet Dél-Olaszországból a pápai vitézeket verte ki, azután a pápával kibékült. A békét a „*Monarchia Sicula*“ megalkotására használta fel. Constitutiojával a Két-Sziciliát mint-állammá alakította át. Államában a királlyal szemben csak alattvalók voltak kiváltságos osztályok nélkül. A törvény előtt mindenki egyenlő. A rendet a király katonasága tartja fenn. Az ítéletet kinevezett bírák hozzák tanuvallatás alapján. A felállított iskolákban világiakat, sőt pogányokat is alkalmazott.

Mig Frigyes állandó békét adott Dél-Olaszországnak, addig a pápa, a lombard városok s Henrik fia szövetségtek a hatalmas császár ellen. Henrik a lázadás zászlaját is kitűzte, amire Frigyes Németországban termett, a lázadókat leverve fogságba vetette, királyul pedig másik fiát, Konrádot választotta (1235). Mindez azonban a német egység rovására történt, mert az egyházi fejedelmeknek előbb engedett „felségjogokat“ megadta a világi fejedelmeknek s a birodalmi városoknak is.

1237. Frigyes kemény kormányzása nemsokára a lombard városok lázadását idézte elő. A császár itt is győzedelmeskedett. Cortenuova mellett (1237) zsoldosai leverték a városokat. A győzelmet nem zsákmányolhatta ki, mert a pápa kiátkozta és megkezdődött a harmadik nagy küzdelem a pápa s a császár között.

Egész Olaszország a guelf és ghibellin jelszavaktól visszhangzott, patakban folyt mindenütt a vér. A pápa az „Antikrisztus“ s az „Eretnek“ császár a legelkeseredettebb küzdelmet folytatták egymással, midőn a magyar kereszténységet a mongolok kiirtással fenyegették.

A császár győzedelmesen haladt Róma felé, midőn a 100 éves IX. Gergely meghalt (1241). Utóda IV. Ince lett, ki mint bibornok Frigyes barátja volt, mint pápa nem lehetett ghibellin. A Lyonban tartott zsinaton Frigyest újból kiátkozta s ellene keresztes hadjáratot hirdetett.

A német nagyok Konrád helyébe a pápa biztatására előbb Raspe Henriket (1246—1247), halála után

pedig Hollandi Vilmost (1247—1256) választották meg.

A harc tehát újult erővel tört ki, mert Frigyes koronájára célozva azt mondotta: „sok vérnek kell addig folyni, míg az leesik“. És folyt is, sőt még több folyt volna, ha a császárt a lelki bánat sírba nem viszi (1250).

Fiai folytatták a harcot. Konrád Németországban, Manfréd Olaszországban. Rövid idő múltán Konrád is Olaszországba szorult s ott néhány évi küzdelem után meghalt (1254). Manfréd Anjou Károlyval szemben a benévienti ütközetben végezte életét (1266). Az utolsó Hohenstaufi, Konradinó szintén Anjou Károly törébe esett, aki őt a Tagliacozzo mellett vívott ütközet után Nápolyban lefejeztette (1268).

1268.

A pápák teljes diadalt arattak. A küzdelemben a Hohenstaufok fényes nemzetsége elpusztult, de velök pusztult a német hatalom is. Az olaszországi politika századokra megbénította Németország erejét.

3. Magyarország a keresztes hadjáratok s a pápai főhatalom korában.

Géza és Sz. István megvetették az egységes magyar állam alapját, de nagy baj volt, hogy Istvánnak nem maradt méltó utódja, kire a kereszténység s a királyság ifjú csemetéit bízhatta volna. Ép azért Péter és Ábá Sámuel korában belső harcok gyöngítették az új rendet. Sőt a pártharcok alkalmat adtak III. Henrik császárnak, hogy rövid időre Magyarországra is kiterjessze hatalmát.

A megalázás nemzeti visszahatást támasztott az új intézmények ellen. Vissza akarták állítani előbb I. András (1046—1061), majd utóbb I. Béla (1061—1063) uralkodása alatt a pogányságot, amelyhez annyi dicsőség fűződött. A kereszténység erősebb volt, kiirtani már nem lehetett. De a fölbuzdult nemzeti erő függetlenítette az országot a császárságtól. A királyság azonban még sem lehetett erős. Sorvasztotta erejét az a körülmény, hogy a királyi hercegek az ország harmadrészét kapták eltartásul. Valahányszor viszály tört ki, a nemzet mindig a hercegek pártjára

állt s az idegen segítségre támaszkodó király elbukott a hercegekkel szemben. Így járt Endre Bélával szemben, így Salamon (1063—1074) Géza és Lászlóval szemben.

A kereszténységnek s a királyságnak erőt két nagy királyunk: Szt. László (1077—1095) és Könyves Kálmán (1095—1116) adtak. László nemzeti zománczal vonta be a kereszténységet és királyságot egyaránt. Visszautasította nemcsak a császárnak, hanem még a pápának (VII. Gergely) is minden Magyarországra támasztott igényét. Leverte a kun-besenyőket s megszerezte Horvátországot a magyar koronának.

Kálmán a fosztogató keresztéseket verte ki az országból. Dalmátország megszerzésével pedig tengerpartot adott hazánknak. De a pápa javára lemondott már az investitúráról.

Legmaradandóbb emléket mindketten törvényeikkel alkottak.

A megerősödött királyság hatalma szembetűnő II. István (1116—1131) és II. Béla (vak) (1131—1141) uralkodása alatt. Még oktalan eljárásuk sem ingatja meg hatalmukat. II. István egyébként a nemzet számát szaporította a besenyők letelepítésével. II. Géza pedig a szászok befogadásával az ipar és kereskedelemnek adott lendületet.

II. Géza (1141—1162) uralkodásától kezdve a trónkövetelők hosszabb időn át mindkét császárnak alkalmat adnak a beavatkozásra. Boricsot előbb III. Konrád, majd Manuel görög császár pártfogolják; a király fivéreit Borics halála után Barbarossa Frigyes és Mánuel segítik.

Németország részéről ekkor nagy baj nem fenyegetett, mert Barbarossának elég dolgot adnak a pápa s a lombard városok. De elég veszélyt rejtett magában Mánuelnek a támadása, a ki kisázsiai vesztett birtokáért keresett Magyarországon kárpótlást. Gézával nem boldogult, kiskorú fia, III. István (1161—1173) uralkodása idejében azonban két ízben adott rövid időre királyságot a magyaroknak. A trónra ültette II. Lászlót és IV. Istvánt. IV. István elűzetése után pedig Béla herceggel remélte tervét megvalósítani. Dalmáciát és a Szerémséget, mint Béla örökségét elfoglalta, de azok csak életében tartoztak a görög császársághoz. Halála után az időközben magyar trónra jutott III. Béla (1173—1196) visszafoglalta (1180)

III. Béla kiváló személyisége feltartóztatta súlyedésében a királyi hatalmat. Az országban rendet tartott, szabályozta a kancelláriát, érvényt szerzett a régebbi törvényeknek. Görög és Franciaországgal való összeköttetése a műveltségnek vált javára. A műveltség emelését tartotta szem előtt akkor is, midőn a ciszterciákat betelepítette.

Fia Imre (1196—1204) uralkodása alatt tetőfokát érte el a pápai beavatkozás. III. Ince keresztes fogadalmat tétet a viszálykodó testvérekkel, az országgal, mint sajátjával rendelkezik. Imre III. László megkoronáztatásához is a pápától kért engedélyt.

A testvérharcokban meggyengült királyság rohamosan haladt a lejtőn lefelé II. András (1205—1235) uralkodása alatt. Gertrud királyné pazarlása s az idegenek pártfogása összeesküvésbe hajtja a magyarokat. A királyné áldozatul esik boszújoknak. A halicsi hadjáratból visszasiető király tehetetlen a hatalmasokkal szemben.

A pártharcok korában ugyanis a főurak a királyi hatalomból annyit foglaltak le a maguk számára, hogy annak úgyszólván nem is maradt. A megalakult főuri rend azután épen úgy, mint a külföldön nem a közérdeket, hanem saját önző érdekeit tartotta szem előtt.

András király a helyett, hogy a megromlott közviszonyok javításán, az ország pénzügyének és hadügyének a rendezésén fáradozott volna, északkeleten akart Magyarországnak elő-országot szerezni. Dél felé a Balkánig terjedő földön Kálmán óta a hűbéres fejedelemségek egész sora fűződött a koronához.

Már az északkeleti hadjáratok károsak voltak, de valósággal vészthozó volt a pápa kivánságára megindított keresztes hadjárat (1217). A visszatérő király mindent a legnagyobb zavarban talált. Ismerte a bajokat, de javításukra nem tett semmit sem. A főurak nagy hatalma felosztással fenyegetté az országot, midőn IV. Béla, az ifjú király, s a közjót szíven viselő néhány főpap és főúr az elnyomott köznemesség élére állott s a királyt országgyűlés tartására kötelezte.

Az 1222-ben megtartott országgyűlésen András király az Aranybullát adta ki, melyben írásba fog-

lalták a nemesség régi jogait s a szent királytól létesített állapotok visszaállítását célozták.

A bulla azonban az ország bajain az ismételt megerősítés után sem segített. A király a kormányzásában az maradt haláláig, aki volt. A bullától megkivánt nagyobb mérvű rendezkedésbe **IV. Béla** (1235—1270) fogott. De tartósabb eredményre csak akkor volt kilátás, midőn egyedül vette kezébe a kormányzást.

A kezdődő réményeket megsemmisítette a tatár vagy mongol betörés. Az Ázsia fensíkjain törzsek szerint élő mongolok hatalmát Temüdsin egyesítette. Az egyesült mongolság meghódította Chinát, egész Közép- és Elő-Ázsiát. Batu Európába vezette át a hódítókat, Oroszország után Magyarországra kerítette a sort. 1241. tavaszán három oldalról támadta meg. Az északi sereg a sziléziai herceg (Liegnitz) leverése után a Morva völgyén hatolt be, a másik Erdélyen át, a főszereg pedig a Vereckei szoroson tódult be. A Mohi pusztán megsemmisítették Béla főszeregét (1241. ápr. 11., 12.) s elárastották az egész országot.

A másfél évi öldöklés és gyujtogatás végromlással fenyegette az országot, midőn a pápa s a császár a legádázabb küzdelmet folytatták. Egy keresztény ország sorsa nem hatotta meg őket. A pusztításnak Ogtáj főkhán halála vetett véget. Batu kivonta seregét, mert maga is vágyakodott a főméltóságra.

A mongolok távozása után visszatért az elmenekült Béla. Vetőmag és igásbarmok behozatalával a megmaradt lakosság élelméről, a kunok s más idegen népek betelepítésével a megfogyott lakosság szaporodásáról gondoskodott. Az ország erősítése céljából várakat építtetett s a városokat fallal vétette körül. Gondoskodásával méltán kiérdemelte az „ország második alapítója“ nevet.

De a mit egyik kezével épített, azt majdnem lerontotta a másikkal, midőn az ifjabb királyság intézményét felújította. Az ismét kitört pártharcok a várak birtokában levő főurakat erősítették. Úgy hogy az utolsó Árpádok alatt valóságos kis királyok gyanánt viselkednek.

V Istvánt (1270—1272) rövid uralkodásában a gyermek *IV. vagy Kún László* (1272—1290) váltotta fel. A rosszul nevelt gyermek mint ifjú sem törődött

az ország ügyeivel, hanem folyton kedves kunjai közt mulatott. A szegény nép nyomora oly fokra hágott, hogy barmok híjában maga vont a két kerekű szeke-
rét (Kun László talyigája). Rövid időre rendet a pápa követe csinált az országban.

De a sok rossz mellett jót is örökített meg róla a történelem. A tudományok pártolásával méltán sorakozik elődei mellé. A magyar vitézségnek is fényes bizonyosságát szolgáltatta, midőn a Morvamezőn a Habsburgok hatalmának az alapját rakta le (1278).

1278

III. *András* (1290—1301), az utolsó Árpád, derék, trónra temett férfi volt, csakhogy egész élete a trónkövetelőkkel s féktelen olygarchákkal folytatott küzdelemben telt el.

4. *Franciaország a keresztes hadjáratok s a pápai főhatalom korában.*

A Capetingi királyok birtoka kezdetben csekély volt. Tényleges hatalmuk *Isle de France*-on kívül alig terjedt ki egyébire. A karolingi viszálykodások korában függetlenné lett hercegek és grófok a királyban nem láttak egyebet, mint az elsőt a magukhoz hasonlók közt. A 12. századig nem létezett a királyság tényleg, csak névleg. A Capetingokat az ügyesség és a szerencse mégis utóbb a hatalomhoz juttatta.

Szerencsének kell tartanunk, hogy az első királyok mind magas kort értek el s hogy utódaik mind férfikorukban léptek a trónra. Bölcs gondoskodásuk kifolyása volt, hogy már életükben megkoronáztatták utódaikat. Megkímélték így a polgárháborúktól az országot.

A keresztes háborúk korában nagy hűbéreseik közül sokan az útban vagy a szent földön elpusztultak. Ezeknek birtokait a királyok lefoglalták, néha azokét is, kik hosszabb ideig nem tértek vissza. Pártfogásukba vették a városokat, pénzért kapott jogaikat megerősítették. Ekkép a városok a királyhoz, mint jogaik védőjéhez ragaszkodtak, támaszt benne kerestek. Elég ügyes politikával kedveztek az egyháznak, védték a papságot. Ez azután részint hálából, részint szükségből szintén támogatta a királyt.

Ily eszközök birtokában már szembe szállhattak rakoncátlanokodó vazallusaikkal. Hatalmukat lépésről lépésre újabb területekre terjesztették ki.

Capet Hugó közvetlen utódairól különlegesen csekély említésre méltót jegyzett fel a történelem. A későbbi utódok közül megemlíthetjük:

VII. Lajost (1138—1180), ki részt vett a keresztes hadjáratban. A hadjárat után elvált nejétől, Eleonórától, visszaadta örökségét Poitou, Guenne és Gascoigne-t. Anjou Henrik, a későbbi angol király az említett birtokokat azután megkapta Eleonóra kezével. A hatalmas vazallus ellen Lajos sikertelen hadjáratokat folytatott.

Utóda **II. Fülöp Ágost** (1180—1223) a szent földről visszatérve nagyobb sikerrel harcolt Oroszlánszívű Rikard, még inkább Földnélküli János ellenében. Midőn Monfort Simon fia is bemutatta hódolatát, a francia király hatalma kiterjedt a Pyrenaekig s a Földközi-tengerig.

Fülöp sikereit tetézte a főváros megerősítésével, a tudományok pártfogásával s a királyi ítélőszékek felállításával. III. Ince hatalma előtt azonban meg kellett hajolnia. Elűzött nejét, a dán Ingeborgot visszafogadta.

IX. v. Szent Lajos (1226—1270) az albigensek leverése után megszerzi a koronának a Toulouse-i grófságot. Két ízben vezet keresztes hadjáratot. Belső uralkodását jelentőssé tette, hogy összegyűjtötte a régi szokásjogokat s életbe léptette a Justinianus-féle római jogot, nemkülönben, hogy a királyi törvényszékek (parlamentek) hatáskörét a hűbéres nagyokra is kiterjesztette. A „Pragmatica Sanctio“ c. törvénye a „gallikán egyház“ jogait biztosította. Felvirágoztatta a Párizsi egyetemet, amelynek Sorbonne nevű theologiai szakát káplánja Sorbon Róbert alapította.

5. Angolország a keresztes hadjáratok s a pápa főhatalom korában.

Nagy Kanut fiainak rövid uralkodása után az angolszász dinasztiából Hitvalló Eduárd foglalta el a trónt. Örökösét, Haraldot azonban Vilmos, Normandia

hercege a hastingsi ütközetben (1066) megverte s Anglia trónját elfoglalta. 1066.

Hódító Vilmos (1066—1087) új hazájában a hűbérrendszert honosította meg. A legyőzött angol-szászokat megfosztotta birtokaiktól s a hűségeskü kötelezettsége mellett normann lovagjai közt osztotta ki (doomsday-book). A közigazgatásban s az igazságszolgáltatásban a régi angol-szász mintát tartotta meg.

A pápának s a papságnak bár hódításaiban sokat köszönhetett, VII. Gergely pápától a hűségesküt megtagadta.

Fiai atyjok erélyes uralkodását nem folytathatták, mert egymással s elnyomott alattvalóikkal állottak harcban.

II. Henrikben (1154—1189) új dinasztia, a **Plantagenet dinasztia** (planta genista) lépett a trónra. Anyja révén származott Hódító Vilmos családjából, atyja Anjou Godofréd volt. Atyai és anyai öröksége, továbbá a nejével Eleonorával kapott hozománya Franciaországnak több mint felét foglalta le. Ily hatalom birtokában azt hitte, hogy a papság nagy hatalmát megtörheti Angliában. Azért a **clarendoni** (1164) gyűlésben kimondotta, hogy világi ügyekben a pap is a rendes törvényszék elé tartozik, Rómába csak a király engedélyével lehet felebbezni s hogy a főpapi székek betöltése a királynak tartozik. Ellene szegült e határozatoknak **Becket Tamás**, Canterbury érseke, akit támogatott III. Sándor pápa. 1164.

A harc a papság győzelmével végződött, mert a midőn Becket-et meggyilkolták (1170), Henrik a közvélemény nyomása alatt kénytelen volt vezekelni a vértanú sírjánál s a clarendoni statutumot visszavonni.

Fia **Oroszlánszívű Rikárd** (1189—1199) uralkodási idejét nagyobb részét hazájától távol töltötte. Keresztes hadat vezetett, utána pedig német fogásba esett.

Földnélküli János (1199—1216) unokaöccse Artur meggyilkolása miatt hűbérurával II. Fülöp Ágosttal, a canterbury érseki szék betöltésénél pedig a pápával hasonlott meg. Fülöp azért franciaországi birtokait foglalta le, III. Ince pedig őt egyházi átokkal sújtotta s az országot interdictum alá vetette. Annyira kétségbe esett erre, hogy a pápát követ e.özt térden állva

hűségesküt tett. Fülöp ellen pedig IV. Ottó császárral szövetségelt, de Bouvines mellett az ütközet az ellenfelek javára dőlt el (1214.)

1215. Ennyi megalázás után zsarnokságát nem voltak hajlandók túrni alattvalói, a runnemedei mezőn a **Magna charta libertatum** aláírására kényszerítették (1215.) A kölcsönös érdek szövetségesekké tette ekkor az elnyomott angol-szászokat és szintén mellőzött francia normannokat. Az összeolvadással kezdetét veszi az angol nemzet kialakulása.

A Magna charta az angol alkotmánynak első nagy alaptörvénye, amelyben az érdekelt papok, nemesek és polgárok jogait biztosítják. Kimondják benne a személy- és vagyonbiztonságot, s hogy a király köteles a „magnum conciliumot“ minél gyakrabban összehívni, adót csak ennek hozzájárulásával vehet ki. A püspököket és apátokat a papok választják, a hűbértokok örökölhetők, a városok kiváltságait elismerték, a kereskedelemben egyenlő súlyt s mértéket kell használni. A szabadok fölött hazai jog szerint csak egyenrangúak ítélhetnek. A 61. pontja a bárókból álló ellenőrző bizottságot állított fel s biztosította a szabadoknak a fegyveres ellenállás jogát.

János a szabadságlevelet csak szorultságában fogadta el, abból kiszabadulva, meg akarta semmisíteni. A nemzet védelmére kelt. Jánost trónja elvesztésétől a halál kímélte meg.

Halála után a nemesek elismerték III. Henriket (1216—1272) királyuknak, nem akarták a fiút atyja bűneiért büntetni. A jóindulatot nagykorúságában azzal viszonzta, hogy az idegeneket pártfogolta s hogy idegen érdekekben pazarolta el a nemzet vagyonát.

1265. A pénzszükség többször a gyűlés összehívására készítette, de ez nem igen volt hajlandó a királyi család adósságát megfizetni. Végre is 1258-ban elfogadta a király az oxfordi határozatokat, amelyek értelmében mindenben a 15 báróból álló tanácsra hallgat. A tanács élén Monfort Simon, a leicesteri gróf állott, aki a királyt az oxfordi pontok visszavonása miatt elfogta (1264) s az ügyek rendezésére összehívta az első parlamentet (1265). Az oxfordi gyűlésen nemcsak az előkelők jelentek meg, hanem Monfort Simon minden grófságból 2 lovagot

s minden városból 2 polgárt is meghítt. Európában ez az első népképviselő, mely határozataival a királyi önkénynek szabott határt.

A fogságból kiszabadult III. Henrik okulva a múlton, több törvénytiszteletet tanúsított.

6. Keresztény államok alakulása a pyrenaeusi félszigeten.

711 óta a pyrenaeusi félszigeten az arabok vetették meg a lábukat. A keresztények észak hegyei közt vonták meg magokat. A pápaság s a keresztény Európa támogatásával azután úgyszólván az egész középkoron át kereszties hadjáratot folytattak a mórok ellen. Ezek erejét nehezen lehetett megtörni, mert folyton új meg új segítséget kaptak Afrikából. A XIII. század elején is a morabek beözönlésével erejük annyira megnövekedett, hogy a keresztény királyságokat a legnagyobb veszély fenyegette. Ekkor III. Ince felhívására nagy kereszties had ment segítségükre, amellyel karöltve IX. Alfons, Castilia királya a tolosai síkon a mórok erejét megtörte (1212). Véget értek a beözönlések, a mórok kezében csak Granada maradt. 1212.

A folytonos harcok idejében lovagrendek alakultak. Így az Alcantara, Calatrava és a San Jago di Compostella lovagrendek.

A félszigeten több apró keresztény állam alakult ki, de a szakadatlan harc közepette beolvadtak a három nagyobba: Aragonia, Castilia s Portugáliába.

Aragonia kelet felé Cataloniával, Valenciával s a Balearokkal nagyobbodott.

Castilia Leonnal és Galiciával egyesült.

VI. Alfons, Castilia királya, Henrik burgundi grófnak a Minho és Duero közt a Portugal grófságot adta hűbérbe (1095). Henrik fia, I. Alfons függetlenítette magát s megalapította a Portugal királyságot (1140). Az új királyság délen a mórok rovására terjeszkedett, később pedig, midőn határai kialakultak, a tengeren kereste jövőjét. 1140.

Úgy a királyságok, mint a lovagrendek erős függésben voltak a szent széktől.

C) A középkori intézmények bukása. (1250—1500).

I. A császárság hanyatlása.

1. Az *interregnum* Németországban. A Habsburgok hatalmának a megalapítása.

A Hohenstaufok bukásával megkezdődik Németország bomlása. Hosszú ideig csak névleg van ura Németországnak, de tényleg nincs. Cornwallis Rikárdot († 1272) és castiliali X. Alfonsot egy-egy párt megválasztja királynak, de közülök az utóbbi egyáltalán nem fordult meg Németországban, az előbbi csak azért, hogy párthívei hódolatát fogadja. E császárnélküli korban a legborzasztóbb dolgok történtek az országban. Nincs senki, ki a törvényt végrehajtsa, nincs is senki, ki annak engedelmessédjék. Az ököljog korszaka újult meg. A fejedelmek megszózkodnak a császári jogokon s elfoglalják a koronajavakat. A lovagok nem védelmezői többé a gyengéknek, hanem elnyomói. Sziklafészkeikből rablók módjára fosztogatják a kereskedőket. A városok a hatalmaskodókkal szemben a városszövetségeket alkotják meg.

X. Gergely pápa fenyegetésére a jobb érzelműek általánosabban belátták, hogy e zilált állapot tovább fenn nem állhat. Cornwallis Rikárd halála után a választók a bár jómódú, de csekély hatalmú svábföldi gróft, **1273. Habsburgi Rudolfot** választották meg királlyá (1273).

Rudolf több erélyt tanusított mint tőle vártak. Koronáztatása után rögtön az elidegenített koronajavak visszaadását sürgette. Ottokár, a cseh király csak gúnyolta a „kis gróf”-ot, de hallani sem akart arról, hogy a lefoglalt babenbergi örökségről lemondjon. Uralma alatt egyesített már mindent az Érc-hegységtől csaknem a tengerig. Rudolf váratlanul nagy sereggel támadta meg s hódolatra s a birodalmi hűbérek kiadására kényszerítette (1286). De amint Ottokár látta a fejedelmek ellenséges magatartását Rudolfnal szemben, a hercegségeket újból elfoglalta. Rudolf ekkor a rövidebbet húzza, ha szövetségesre nem tesz szert. **Kun László** magyar királyban, aki a feje-

delmektől cserben hagyott Rudolfot 56.000 magyar és kun harcossal segítette. A morva mezei csatában (1278) Ottokár elesett, Cseh- és Morvaországot, mint birodalmi hűbért megtarthatta fia, Vencel; Ausztriát, Stájertert és Krajnát Rudolf fiának, Albertnek adta, Karinthiát pedig sógorának, a tiroli grófnak. Megalapította így a magyar fegyver a Habsburgok hatalmát. A magyaroknak a hadi dicsőségen kívül egyéb nem jutott.

Rudolf ily sikerek után Németországnak visszaadta a békét. Sok rablóvárat lebontatott, a rablók közül többet kivégeztetett. Igazságosságával, találó mondásaival megnyerte a nép szívét s ennek áldása kísérte sírjába 1291-ben.

1291.

2. A császárok tehetetlensége.

Rudolf halála után a hatalomhoz jutott Habsburgokat mellőzték a választók s újból egy szegény grófot emeltek a trónra **Nassaui Adolf** (1292—1298) személyében. De midőn Thuringia megszerzésével ez is dinasztiaja hatalmát akarta emelni, elpártoltak tőle s megválasztották **Osztrák Albertet** (1298—1308). Adolf a göllheimi csatában vérzett el.

Albert sem törődött a választóknak tett ígéretével, családja hatalmát emelte. Rudolf nevű fiát cseh királynak választatta meg. A gögös császárt saját unokaöccse, János (Parricida) ölte meg.

VII. **Henrik** (1308—1313) személyében a luxenburgi családból a középkori ideális császárok utolsója lépett a trónra. Újból Olaszországgal kezdett foglalkozni, a mellyel elődei már nem törődtek. Kitűnt, hogy ez a politika már túlhaladott. Valószínűleg méreg ölte meg Olaszországban. Fiát Jánost a csehek királyukká választották.

Henrik halálát kettős választás követte, a Luxemburgok hívei **Bajor Lajost** (1314—1347), a Habsburgok hívei **Osztrák Frigyest** (1314—1330) emelték a trónra. A győztes a városok élén harcoló Lajos lett, ki Frigyest (szép) az arisztokráciával s magyar segédcsapataival egyetemben Mühldorf-nál legyőzte (1322). Frigyes fogságba esett.

1322

Az Avignonban székelő XXII. János pápa a

francia befolyás alatt Frigyesnek fogta pártját, Lajost kiátkozta s az őt elismerő területeket interdictum alá vetette. Lajosra az átoknak súlyosabb következménye nem volt, de Németországot zavarokba bonyolította, az egyháziakat és a világiakat egyaránt megosztotta. Frigyesel Lajos önként kibékült, megosztotta vele az uralmat.

A kibékülés után Olaszországba ment, hol ellenpápájával császárrá koronáztatta magát. A császári jogoknak azonban érvényt szerezni nem tudott.

Frigyes halálával XII. Benedek új átokkal sujtotta. A folytonos pápai beavatkozást megunták a fejedelmek, egyesültek s a rensei gyűlésen kimondták, hogy a német király méltóságát Istentől s a választó fejedelmektől nyeri, pápai megerősítésre szüksége nincs. Továbbá, hogy minden jog szerint megválasztott német király pápai megkoronáztatás nélkül is római

1338. császár (1338).

Lajos és a választók közt a béke Lajos dinasztikus politikája miatt homlott meg ismét. Egy évvel halála előtt királlyá választották János cseh király fiát, Károlyt a luxenburgi családból.

IV. Károlyt (1347—1378) azonban általánosságban csak Lajos halála után ismerték el.

Károly nem tartozott a lovagias fejedelmek közé, de művelt, számító, a kormányzásra alkalmas ember volt. Meg tudott alkudni a viszonyokkal. Császárrá koronázása alkalmával Rómában csak egy napig tartózkodott. Németországban a szétbomlást meg nem gátolhatta, tehát törvényileg szentesítette. Kiadta az

1356. aranybullát (1356).

Az aranybulla szentesítette a szokást, hogy a császárt 7 fejedelem: a mainzi, kölni és trieri érsekek, a cseh király, a szász herceg, a brandenburgi örgróf és a rajnai pfalzgróf választják. Kimondja a választó-fejedelemségek megoszthatatlanságát és elidegeníthetetlenségét. A választó fejedelmek regáliákat gyakorolnak, pl. ítéletük ellen felebbezni nem lehet.

Ilykép a császárral egyenjogú fejedelmek vannak Németországban. A császári hatalom akkor erős a

jövöben, ha az egyének, ki a császárságot viseli, nagy családi birtokai vannak.

Károly maga minden gondját örökös birtokára, Csehországra fordította. Prágában megalapította az első német egyetemet (1348). Családjának Csehországhoz és Morvához megszerezte Brandenburgot, Felső-Pfalzot, Sziléziát és Lausicot. Uralkodása idejében a fekete halál Európa lakóinak egy harmadát elpusztította (zsidóüldözés, flagellansok). 1348

Fia és utóda **Vencel** (1378—1400) uralkodása alatt tovább bomlott Németország. Városi és vidéki szövetségek, fejedelmek s választó fejedelmek folytonos harcot vívtak egymással. A több ízben kihirdetett birodalmi békét nem tartotta meg senki. Vencelt durvasága és lustasága miatt Csehországban sem szerették, az előkelők elfogták, de meg kibocsátották. A német választók egy része pedig megsokalva tehetetlenségét, helyébe **Pfalzi Ruprechtet** (1400—1410) választotta császárrá.

Ruprecht itáliai hadjárata, hogy a császári jogokat visszaszerezze, kudarccal végződött.

Halála után hárman viselik egyszerre a császári méltóságot. A választók egy része **Zsigmond** magyar királyt, más része **Jobszt** morva örgróft tekintette császárnak. Vencel szintén nem akart lemondani jogairól. Jobszt halála (1411) s a magyar király fegyverereje Zsigmondot tette egyedüli császárrá.

Zsigmond (1410—1437) nagy hatalma mellett is keveset tehetett Németország érdekében. Az egyházszakadás, a huszita mozgalom s a török előhaladása minden erejét igénybe vette.

Leánya kezével **II. Albert** (1438—1439) nyerte el a császárságot is. S ettől kezdve a Habsburgok viselték a császári koronát egész a jelen század elejéig.

II. A pápaság hanyatlása.

1. A pápai hatalom hanyatlásának főbb okai.

A keresztes háborúk lezajlásával a pápaság is csúszni kezdett arról a magaslatról, ahova épen az említett mozgalmak fölemelték.

A fejedelmek a római jog magyarázóinak, a legistáknak a véleményét fogadták el, amely az államban minden idegen beavatkozást visszautasít. A független nemzeti államok alakulása veszi kezdetét a kanonistáknak, vagyis az egyházjog magyarázóinak ellenkező törekvése dacára.

A kor tudományos mozgalma sem kedvezett az egyházi hatalomnak. Egyetemek s természet-tudósok egyaránt támadták azt.

A nemzeti irodalmak pedig a középkori asketikus felfogástól merőben eltérő világnézetet teremtettek meg Nemcsak az égiekkel, hanem a földiekkel is foglalkoznak már az emberek.

Anjou Károlynak a pápai választásokba való beavatkozása s a bibornokok viszálykodása alig-alig juttat egy-egy kiválóbb egyént a pápai székbe.

2. Az egyház s a nemzeti királyságok.

VIII. Bonifác (1294—1303) pápát II. Anjou Károly befolyása juttatta a pápai székbe. III. Ince korát akarta felújítani, de világosan kitűnt, hogy a kor nem kedvez már az efajta törekvéseknek. Magyarországnan nem fogadták el a tőle ajánlott Anjou királyt. Véleménye előtt Német- és Angolországban sem hajoltak meg. sem Albert, sem I. Eduárd, még rosszabbul járt Franciaországban.

IV. v. Szép Fülöp (1285—1314) a már nem gyenge királyi hatalmat erősítette a városok pártfogásával. E számító s ravasz fejedelemmel tűzött össze VIII. Bonifác a papok megadóztatása s a hamis pénzveretés miatt. Az országos rendek gyűlése (a polgári osztályt is meghívta) a király mellé sorakozott, a papságot sem véve ki. A kiátkozás s interdictum, a szokott fegyverek nem használtak többé. Fülöp annyira ment merészségében, hogy a pápát Anagniban elfogatta, amire a súlyosan bántalmazott aggastyán nemsokára meghalt.

V. Kelemen, a következő pápa, Fülöp kivánságára 1309. 1309-ben Franciaországba, Avignonba tette át székhelyét. Itt laktak az utódai is 1378-ig. A pápaság ezen 70 éves időszakát nevezik „az egyház babiloni fogságának.”

A pápák ezen időszakban a francia királyok befolyása alá kerültek, ami nagy kárára vált az egyháznak. Az egyház igazi érdeke ellen a francia politikát szolgálták. Így a többi közt V. Kelemen pápa Fülöp sürgetésére eltörülte a templomosok lovagrendjét (1312). Fülöp kincseiket lefoglalta s a lovagok közül sokat Molay Jakab nagymesterükkel egyetemben máglyán égetett el.

3. A schisma, reformkísérletek, a zsinatok.

A pápák avignoni tartózkodásának legtöbb kárát Róma vallotta, azért a Rómában elhalt IX. Gergely pápa halála után arra kényszerítették a bibornokokat, hogy itáliait válasszanak meg. A római érzelmű bibornokok meg is választották VI. Orbánt, a francia érzelműek pedig VII. Kelement. Erre a nagy egyházszakadás (schisma) vette kezdetét. Az európai államok részint a római, részint az avignoni pápa köré csoportosultak. A baj tehát ezzel még fokozódott.

Általános óhajjá vált az egyház reformálása. Egyháziak s világiak egyaránt sürgették azt. A pápaság visszaélései pedig némelyeket egyenesen újítókká tettek. Így Angolországban Wiclif, az oxfordi egyetem tanára megtámadta a pápaságot, a pápai adókat, búcsukat, szerzeteseket, a szentek tiszteletét, a gyónást, stb. Az angol nép rokonszenvezett az újítóval. Nem is a pápa, hanem a világi hatalom fojtotta el az újításokat, midőn pórmozgalom fejlődött ki belőlök (lollhardok).

Később a Wiclif-féle tanok utat találtak Csehországba, ahol Husz János, a prágai egyetem tanára lett tüzes védelmezőjük. Husz különösen a pápai adók, a papi tized s az egy szín alatt való áldozás ellen kelt ki. Hívei szaporodtak, mert Vencel király is pártolta.

A bajokat a pisai zsinat akarta orvosolni (1409), de még jobban megrontotta az állapotokat. A két pápát letette s helyökbe újat választott. De a két pápa ragaszkodott állásához s így egyszerre három pápája volt a keresztény világnak akkor, mikor a császári méltóságért szintén hárman versenyeztek.

A javításhoz az újabb lépést Zsigmond császár s magyar király tette meg, midőn XXIII. János pápát rávette a reform-zsinat összehívására.

A **constanzi zsinat** (1414—1418) a maga elé tűzött nagy feladatok közül csak egyet oldott meg, azt t. i., hogy megszüntette a schismát. A három pápát lemondatta s V. Márton személyében új pápát adott az egyháznak. A reformokat újból elodázták. Husz János elégettetésével pedig nem hogy a vallásszakadást nem szüntette meg, hanem ellenkezőleg a szakadást élesebbé tette, véres háborúkat idézett elő.

Husz kivégeztetésének legtöbb kárát Zsigmond vallotta, mert bátyjának, Vencelnek halálával (1419) tudni sem akartak cseh királyságáról a husziták. Hiába hirdetett a pápa keresztes hadat ellenök, hiába vezette Zsigmond Magyar- és Németország erejét rájuk, pusztításaiknak véget nem vethettek. Csak midőn a mérsékeltbeknek a kehely használatát a baseli zsinat megengedte s Zsigmond ezek segítségével leverte a tulzókat (árvák, táboriták), ismerték el a csehek királyuknak.

Hazánk északi részében szintén befészkeltek magukat a husziták (Giskra), garázdálkodásaiknak Mátyás vetett véget Erdélyben tanaik hatása veszedelmes pór-lázadás alakjában jelentkezett.

A középkorban legutoljára az egyház reformálásán a baseli zsinat (1431—1449) munkálkodott, csak hogy buzgalmában majdnem ismét schismát idézett elő. A reformból tehát nem is lett semmi, a pápa épúgy most, mint az előző zsinat alkalmával történt, az egyes országok fejedelmeivel concordátumokat kötött. E concordatumok szabályozták azután az államoknak az egyházhoz való viszonyát. A concordátumok kötésével a középkori értelemben vett pápaság véget ért, mert bár egyházi tekintetben az egész kereszténység feje maradt, de világi tekintetben a nemzeti államok ügyeibe nem avatkozhatott.

A reformok elodázásának utóbb az egyház nagy kárát látta.

III. A hűbériség felbomlása.

1. Olaszország.

Mióta Olaszországban a császári hatalom megszűnt, az több nagyobb és kisebb államra oszlott. Nagyobbak voltak a nápolyi királyság az Anjouk uralma alatt, Szicília az aragon királyi család birtokában és az Egyház állam. A kisebbek egyházi, világi s városi uralmakból állottak.

Az olaszországi városok a keresztes hadjáratok idejében hatalomra s gazdaságra tettek szert. Kelet és Nyugat közt a közvetítő kereskedést csaknem kizárólag hatalmukba kerítették. A kereskedés mellett azonban iparuk is felvirágzott.

A meggazdagodott polgárok súlyt fektettek a tudományok és művészetek ápolására. A pénznyújtotta hatalomhoz tehát még a szellemi fölény is járult, a mi mind a hűbéres nemesség rovására történt.

Kitűntek a városok közül:

Velence, az arisztokrata köztársaság. Kormányát a választott doge (herceg) vezette tanácsosaival (signoria). A hatalom a nagy tanács kezében volt, amelynek tagjai azon családokból kerültek ki, kiknek neveit az „aranykönyv“-ben megörökítették. Ez utóbb a hatalmat a „tízek tanácsá“-ra ruházta, mely azután az arisztokraták uralmát inquisitoraival, kémeivel s az ölmötöttekkel biztosította.

Firenze szintén köztársaság, hol a demokraták kezében volt a hatalom. A XV. században a Mediciek gazdag kereskedő családja jutott a köztársaság élére, akik azután a hatalmat apáról fiúra szállították s mint valóságos kényurak uralkodtak a köztársaság formái közt. Kivált közülök Cosimo és Lorenzo, kik a műveltség ujjáteremtésével szereztek magoknak felejthetetlen nevet. Nevöktől elválaszthatatlan a renaissance.

Genua, Velence versenytársa szintén köztársaság. A doge kormányozta arisztokrata tanáccsal.

Milánóban a Visconti család előbb mint császári helytartó, utóbb mint herceg kormányzott. A Visconti család kihalta után Sforza Ferenc alapított katonai tyrannist.

Úgy történt az több városban is, hogy a zsoldos csapatok (condottierik) vezérei a köztársaságok helyébe saját személyes uralmukat helyezték.

2. Hűbérelles mozgalom Németországban.

Németországban az erős központi hatalom hiánya szövetkezések kötésére készítette a gyengébbeket. Így szövetkeznek a városok, hogy kicsikart jogaikat megtartsák, hogy iparukat és kereskedelmüket a rablólovagokkal szemben megvédelmezzék. Ilyen a **r a j n a i városok szövetsége** (Worms, Mainz), ilyen a **sváb szövetség** (Ulm, Augsburg).

Mindkettőt felülmulta jelentőségben a **Hanza** szövetség. A Hanza Lübeck és Hamburg városoknak 1241-ben kötött szövetkezéséből alakult ki. A XIV. században több mint **90** város tartozott a szövetségbe. A szövetség középpontja **L ü b e c k** volt. Közös pénzen tartották katonáikat és hajóikat, egyenlő pénzlábat és súlyt használtak. Hatalma oly nagy volt, hogy még királyokkal is éreztetni tudta (IV. Waldemár). Kereskedelmi köre kelet-nyugati irányban Londontól Nisni-Novgorodig, észak-dél irányban Bergentől Olaszországig kiterjedt.

A városok nagy hatalmának s a vele járó gazdagságnak a következménye volt, hogy a városok a törvényhozó testületbe is bejutottak, amint az a XIII. századtól a XV.-ig megtörtént Angol-, Francia- s Magyarországon szintén. E birodalmi közvetlenség pedig mind a hűbéres nagyok rovására irható.

A polgárok példája buzdítólag hatott a jobbágyokra s a pórokra. Holsteinban a szabadságszerető pór **ditmarsok** alapítottak független köztársaságot (1321).

1321.

Nevezetesebb a **svájci köztársaság** alakulása. A vierwaldstädti tó környékén lakó parasztnép régi idő óta birodalmi közvetlenséget élvezett. A Hohenstaufi császárok kiváltságokkal jutalmazták a bátor népet. Veszély nem is fenyegette jogaikat mindaddig, míg a Habsburgok a birodalom trónjára nem jutottak. Ezek akkor földesuri hatalmuk alá akarták hajtani az eddig független népet, de a három ős kanton

1291.

Schwyz, Uri és Unterwalden lakói 1291-ben

megkötötték az „örök szövetséget“ s szembeszálltak (Tell monda). Albert fiának, Lipótnak fényes lovaghadát Morgartennél megsemmisítették (1315). A győzelem öt más hegyvidéket vont a szövetségbe (Luzern, Zürich, Glarus, Zug, Bern). A megerősödött szövetség azután Sempach (1386), majd Näfels mellett újból győzedelmeskedett, végül pedig a birodalomból kivált (1499). Európa 1648-ban ismerte el függetlenségét.

3. Az utolsó középkori német-római császárok.

II. Albert halála után a német korona unokatestvérére III. Frigyesre (1440—1493) szállott, ki az utolsó Rómában koronázott császár volt. Tehetlenségével egész Németországra bajt hozott. 25 évig feléje sem ment a birodalomnak. Szakadatlanul dúltak ott a pártharcok, a kis nemesség a fejedelmek hatalma alá került. Holsteint Dánia szakította el, a német lovagrend birtokait a lengyelek foglalták le. Nem hatott lelkére Konstantinápoly bukása sem. Egyedül családjá hatalmának az emelésére gondolt, de ezzel csak bajokat szerzett önmagának. Elvesztette családjá Magyar- és Csehországot. Armánykodásaira feleletül a magyar Mátyás elfoglalta Ausztriát Béccsel egyetemben. A jövő mégis neki adott igazat, fia és utóda

I. Miksa (1493—1519) a Habsburgokat világhatalomhoz juttatta, nem háborúkkal, hanem házasságokkal. Maga nőül vette Burgundi Máriát s ezzel megszerezte a Burgundi grófságot s a Burgundi ház sok kincsét. Fülöp fiát, Castilia és Aragonia örökösneijével, Jankával jegyezte el. Szerződésekkal unokái számára a magyar és a cseh trónt biztosította (Bella gerant alii, tu felix Austria — nube).

Miksa ellentétben atyjával nyílt szívű, lovagias fejedelem volt, ki először használta a „választott római császár“ címet. Az örökös villongásoknak a „köz béke“ hehozatalával vetett véget. Az 1495. 1495. wormszi birodalmi gyűlés, mely a békét is elrendelte, felállította a legfőbb törvényszéket, a birodalmi kamarát. A kamara függetlenségét azzal vélte a gyűlés biztosítani, hogy tanácsosait a birodalom fizette,

mely célból elrendelte a „közfillér“ adót. A birodalmat az adók behajlásának s a rend fentartásának megkönnyítésére 10 kerületre osztották. E reformokkal akarták a birodalom egységét megőrizni.

4. Hűbérelles mozgalmak Franciaországban.

1302 IV. Fülöp király annyira pártolta a polgárságot, hogy a törvényhozás részesévé tette őket. Sajátságos, hogy a gazdag flandriai városokkal mégis neki gyűlt meg a baja. E városok függetlenségükben érezték magukat sértve, midőn Fülöp tőlük pénzt akart kicsikarni. Koning Péter vezérlete alatt fegyvert fogtak és a király lovaghadát a „sarkantyúcsatában“ tönkretették (1302). Utóbb az angol-francia háborúban az angol részre állottak s az első győzelem után Artvelde Jakabot kormányzónak kiáltották ki.

1328. A Capetingek ügyes politikáját a városokkal szemben nem követték a Valois királyok. A Capetingek egyenes ága ugyanis IV. Fülöp 3 fiában kihalt s VI. Fülöp személyében az oldalág lépett a trónra (1328). VI. Fülöp, valamint fia Jó János az angolokkal viselt háborúban csak a lovagokra s a nemesekre támaszkodtak. A polgárokkal a nagy adót fizettették. A nyomor és a súlyos teher annyira elkéséřítette a polgárságot, hogy amidőn János a csatavesztés után angol fogságba esett, a párizsi polgárok Marcel István, a céhek főnökének vezérlete alatt engedményeket csikartak ki Károly trónörököstől. A három rendből felügyelő bizottságot rendeltek melléje. A trónörökös megígérte, hogy adót a rendek hozzájárulása nélkül nem vet ki, hogy az adók hovatfordítását rájuk bizza, hogy hamis pénzt nem veret stb. (1357). A mint ígérte meg tartani nem akarta, az újabb mozgalomban két tanácsosát szemeláttára megölték. A trónörökös erre Párizsból elmenekült.

1358. A polgárok sikere felbátorította az elnyomott pórokat is (Jaques Bonhomme). Caillet „parasztkirály“ vezérlete alatt fegyvert fogtak s elnyomóikra támadtak (1358). A megrémült nemesség ekkor egyesült és leverte a pórok fanatikus hadait. A Jacquerie leverését a visszatorlás követte.

A pórok leverése után a trónörökös s a nemesség

közös erővel támadtak Párizsra. A városban támadt ellenforradalomnak Marcel áldozatul esett, mire a város megadta magát. Ezzel a polgárság demokratikus törekvése jobb időkre maradt.

5. Az angol alkotmány fejlődése.

III. Henrik alatt hívták meg a harmadik rendét először a parlamentbe. A lovagok és a jó módú városi polgárok Angolországban hamarosan az úgynevezett gentry osztályba olvadtak össze. Az együttérzés megtermette a maga gyümölcseit. Hovatovább mind fontosabb helyet foglaltak el a peerek mellett. A peerek is, a gentry is külön elnök alatt tanácskoztak, mi az alsó- és felsőház megalakulására vezetett. II. Rikárd alatt a parlament alsóháza már megalakultnak mondható, 1340 óta rendszeresen össze is hívták.

Lényeges fejlődésen ment át az alkotmány III. Henrik utódai, a három Eduárd uralkodása alatt. Az Eduárdoknak a skótok s a franciák ellen viselt háborúikban pénzre volt szükségök, azért a peereket, de gyakran a gentryt is össze kellett hívniok. III. Eduárd 50 évi uralkodása alatt 70-szer hívta össze a parlamentet. Így lassankint törvényté lett, hogy a király a parlament nélkül adót nem vethet ki, továbbá hogy csak az törvény, mit a parlament és a király együttesen hoznak.

Ugyancsak az Eduárdok uralkodása alatt rakták le az angol önkormányzat alapjait. Angolország grófságokra oszlott. Minden grófság maga intézte el (ép úgy, mint nálunk 1848-ig a megyék) az adózást, a hadügyet s az igazságszolgáltatást.

Az adókat a megye élén álló sheriff szedte be a választott bizalmi férfiak segítségével. A honvédsereg csapatok grófságonként gyülekeztek a sheriff vezetése alatt. Kimondották az általános hadkötelezettséget. A városi polgárokból kerültek ki a nehézfegyverzetű gyalogosok s íjászok. A honvédség külföldön csak a parlament beleegyezésével harcolt. Az igazságot a negyedévenként összeülő esküdt-szék szolgáltatta. A rendőri ügyeket a békebírák végezték.

Az említett intézmények következménye, hogy Anglia minden fajta lakója az angol nemzeté olvadt össze. Angol lett a hivatalos nyelv a latin helyett, angollá lett maga a dinasztia is.

Nemcsak belső, de külső eseményekben is gazdag az Eduárdok uralkodása. I. Eduárd (1272—1307) elfoglalta Waleset, ott született a fia s azóta a trónörökösök a walesi herceg címet viselik. Baliol János, Skócia királya hűbéresköt tett. A skót szabadságért fegyvert fogott Wallacet és Bruce Róbertot megverte.

II. Eduárd (1307—1327) alatt Bruce kivívta a skótok függetlenségét. A szerencsétlen hadjárat után Izabella királynő s kegyence, Mortimer a királyt megölték.

III. Eduárd (1327—1377) Brucet levette s fogságba vitte Londonba. 1371-ben a Stuártok léptek Skócia trónjára, de nem mint hűbéresek. III. Eduárd kezdte meg a 100 éves angol-francia háborút, melyet különösen addig folytatott szerencsével, míg fia, a „fekete herceg” élt.

6. A százéves angol-francia háború (1339—1453).

A háborúnak távolabbi okai voltak, hogy Angolország is, Franciaország is területi egyesítésre törekedtek. De Skótországot Anglia ellenében támogatta Franciaország, a felkelő flandriai városokat Franciaországgal szemben támogatta Angolország. Közlelbbi, hogy a Valois-dinasztia trónraléptével nagyobb igényt tartott a francia trónhoz III. Eduárd, mert IV. Fülöp leányától származott.

A kitört háborúban mintegy 100 éven át az angol nemzeti hadsereg győzedelmeskedik a francia hűbéres lovagságon. Az első győzelmet a flamandokkal egyesülten Sluys mellett aratták a tengeren (1340). Ezt követte a Crécy mellett kivívott nagy diadal 1346. (1346), hol az angolok először használták Európában a puskaport s az ágyúkat. János, a vak cseh király a csatatéren maradt. Calais az angolok kezébe került.

A Jó János (1350—1364) uralkodása alatt megújult háborúban ismét az angolok győznek. A „fekete

herceg“ a hétszerte nagyobb francia lovaghadat megsemmisítette Maupertuis és Poitiers között (1356). János király a sereg javarészevel fogságba került. A bretigny-i béke (1360) adta vissza szabadságát, de mivel a váltságdíjat le nem fizethette, önként visszatért Londonba. E békében Eduárd lemondott a francia trónra támasztott igényéről, megtartotta azonban Poitou, Guyenne és Gascogne hűbéri kötelezettség nélkül. 1360.

János utóda V. v. **Bölcs Károly** (1364—1380) nagyobb szerencsével újította meg a háborút. A „fekete herceg“ halála, az angol pörlázadás s Bertrand du Guesclin francia connetable ügyessége francia kézbe juttatta az angoloknak csaknem összes hódítását.

Minden megváltozott **VI. Károly** (1380—1422) kiskorúsága, majd örültsége idejében. A gyámság miatt kitört pártharcok az angol beavatkozást vonták maguk után. V. Henrik Azincourt-nál fényes diadalt aratott (1415). Az ezt követő troyesi békében (1420) Katalin hercegnő kezét s ezzel VI. Károly halála után a francia trónra való jogot nyerte el. De Henrik és Károly egy évben haltak el. Haláluk után az északi vidék VI. Henriket, a Loire-tól délre eső rész 1420.

VII. Károlyt (1422—1461) ismerte el királynak. Károly tétlensége miatt azonban az angolok mind előbbre haladtak s már Orleans-t, a délvidék kulcsát ostromolták. A legnagyobb bajok közepette jelent meg Darc Johanna, az orleans-i szűz, ki a nemzeti közérzület felkeltésével diadalról diadalra vezette a franciákat. Felmentette Orleans-t (1429), a királyt elvezette Reimsba a koronázatásra. Hivatásának befejezése után továbbra is a seregnél tartották a szűzet szerencsétlenségére. Egy Compiègne-ből történt kirohanás alkalmával az angolok kezébe került, akik Rouen-ban, mint boszorkányt égették el az ártatlan leányt (1431). De a feltámasztott nemzeti közérzületet az orleans-i szűz halála nem lohasztotta le. Dunois vezérlete alatt a franciák újabb s újabb területeket hódítanak vissza, míg nem Calais-n kívül mindent elvesztenek az angolok. A háborúnak nem béke, hanem a kölcsönös kimerülés vetett véget.

7. *A Burgundi hercegség fejlődése és bukása.*
(1363–1477).

Jó János uralkodása alatt a burgundi hercegi család kihalt. János ekkor elkövette azt a hibát, hogy a megüresedett koronahübért harmadik fiára, Fülöp-re ruházta (1363). Fülöp házasságával megszerezte a szabad grófságot (Franche Comté) és a flandriai gazdag városokat. Utódai Rettenthetetlen János és Jó Fülöp szerencsés harcaikkal és vásárlásaikkal hűbéres nagyhatalommá tették Burgundiát.

A hatalmas Burgundiát mérhetetlen kincsekkel egyetemben **Merész Károly** (1467–1477) örökölte. Károly hatalmasabb volt, mint hűbérurai a francia király s a német császár. Ez a körülmény merész tervet érelt meg agyában. A tengertől az Alpokig terjedő földet királysággá akarta szervezni. A korona elnyeréseért alkudozott III. Frigyes császárral, de sikertelenül (Trier). Ez nem csüggesztette el. A birtokai közt elterülő Lotharingiát készült elfoglalni, bár nagy hatalma fölkelte már úgy XI. Lajos, valamint a svájciak féltékenységét. Sikertelenül békítette Károlyt és a svájciakat Mátyás magyar király, hiába biztatta őket, hogy egyesüljenek vele III. Frigyes ellen. XI. Lajos izgatására Károly és a svájciak között csatára került a dolog. A svájci pórok Károly fényes lovaghadát **Granzon**, majd **Murten** mellett tönkrevették (1476). A következő évben pedig, midőn a lotharingiai herceget szorongatta fővárosában **Nancy**-ben, megsemmisítették lovagjaival egyetemben. Károly a csatatéren maradt, kincsei a pórok kezébe kerültek. Vége volt a szép ábrádnak, a Lothár-féle császárság felújításának.

A Burgundi hercegséget XI. Lajos a koronához csatolta, a szabad grófság, a flandriai városok s a kincsek Mária kezével I. Miksára szállottak.

8. *A francia állam központosítása.*

A hosszú háború megingatta a hűbéres nemesség hatalmát. Úgyesen fordította hasznára e körülményt VII. **Károly**. Megalakította az első állandó zsoldos katonaságot s behozta eltartásukra az első állandó

adót. Állandó katonaságával féken tartotta a hűbéres nagyokat, eltiltotta azoknak a katonatartást, ha pedig a tartást megengedte, ő nevezte ki kapitányaikat. Nagy hasznára vált ez a királyi hatalomnak.

A megkezdett úton tovább haladt fia, **XI. Lajos** (1461—1483). Megalapította a francia korlátlan monarchiát. Eszközeiben nem válogatott, erőszakot, cselt, árulást, vérpadot, börtönt egyaránt jónak talált. A cél volt a hűbéres nagyok hatalmát megtörni. Sikerült. A „közjólét“ ligáját megbontotta csellel, azután tagjait egyenkint leverte. Az összes nagy hűbérek a korona hatalma alá kerültek. A nápolyi Anjouk kihalásával a koronára szállott Anjou, Maine és Provence. Az egyetlen független birtok volt még Bretagne, ennek örökösnejét, Annát fiával jegyezte el.

Az egyesítés mellett nagy érdeme Lajosnak a kormányzás központosítása. Maga intézett el minden ügyet. Szaporította a parlamenteket, amelyek mindenki fölött itélkeztek s egyúttal a tartományok ügyeit is vezették. Életbeléptette a póstát. Kétségtelenül nagyok érdemei, de jelleméből hiányzott minden vonzó vagy megnyerő vonás. Népe gyűlölte a „középkori Tiberiust“.

Fia **VIII. Károly** (1483—1498) örökölte az egységes Franciaországot. Korlátlan hatalmát a nápolyi Anjouk örökségének a megszerzésére fordította, de csak múlt sikereket ért el.

9. *A fehér és piros rózsza harca Angliában* (1455—1485).

III. Eduárd halála után belső zavarok gyöngítették az államot. Unokája II. Rikárd (1377—1399) uralkodása alatt a Wiclifféle hitújítás pórlázadásra vezetett Wat Tyler vezérlete alatt (1381). A zavarokat felhasználta III. Eduárdnak harmadik fiától származott unokája

Lancaster IV. Henrik (1399—1413), ki Rikárdot lemondásra kényszerítette. A trónon folyton a lázongó nagyokkal küzdött. Úgy ő, mint utóda V. Henrik (1413—1422) üldözték Wiclif követőit, a Lollhardokat. V. Henrik megújította a francia trónra való igényeit, győzött (Azincourt), de a két

1381.

ország egyesítésében meggátolta halála. Elmebajos fia VI. Henrik (1422—1461) uralkodása alatt minden veszendőbe ment Franciaországban, sőt Angolországban is trónkövetelő támadt Yorki Rikárd személyében. Rikárd közelebbi igényt tartott a trónra, mert leányágon III. Eduárd második fiától származott, A Lancaster- és York-házak között fegyverre került a dolog. Ez a 30 évig (1455—1485) húzódó fehér (York) és piros (Lancaster) rózsaharca. Az ádáz küzdelemben a királyi családnak 80 tagján kívül a régi főnemesség majdnem egészen elpusztult. Yorki Rikárd maga is halállal lakolt vállalkozásáért, de fia

IV. Eduárd (1461—1483) személyében a Yorki ház jutott a trónra. 1470-ben ugyan Margit királynő és Warwick gróf elűzték, a burgundi herceg segélyével azonban mint győző visszakerült a trónra. Kiirtotta ekkor a Lancastereket, saját öccse is életével lakolt. A trónon másik öccse, III. Rikárd (1483—1485) követte, ki bátyja két fiát megfojtatta, hogy király lehessen. Az emberi elvetemültség ezen igazi példányképét a Lancaster-ház egyetlen élő tagja

Tudor VII. Henrik (1485—1509) győzte le s fosztotta meg a tróntól. Nőül vette IV. Eduárd leányát, Erzsébetet s ezzel egyesítette a két ház igényét. A kedvező körülményeket a királyi hatalom megerősítésére használta fel.

10. Spanyolország megalakulása.

A középkor végén az Iberiai-félszigeten három nevezetes állam van: Portugália, Castilia és Aragonia.

Portugáliában a XV. században I. János és Tengerész Henrik királyok a büszke nemeséggel szemben a polgári elemre támaszkodtak, ennek iparát, kereskedelmét fokozták. A tengeren fölfedezéseket tesznek, megtalálják az Indiába vezető utat.

Castilia és Aragonia Katholikus Ferdinánd és castiliai Izabella házasságával Spanyolországgá egyesült (1479). Az egységes királyságban Ferdinánd megerősítette a királyi hatalmat. Állandó hadsereget szervezett, támogatta a polgári elemet, különféle eszközökkel megtörte a nemesség hatalmát. Ígv, hogy a lovagrendek nagymesterévé magát nevez-

tette ki a pápával, továbbá hogy az inquisitiót állami intézménnyé tette.

Megerősödött hatalmát azután *Granada*-nak, az utolsó mór királyságnak elfoglalására használta fel (1492). *Granada* bevétele után pedig Spanyolország jövő nagyhatalmának az alapját szintén fölfedezéseivel rakta le. 1492.

11. *A török hatalom föllépése.*

Az *Altai* hegyvidékről kiáradó török törzsek ellepték az egész ázsiai arab birodalmat s midőn az izlamot elfogadták, annak új erőt kölcsönöztek. Egy ily kisebb török törzs vezére volt *Ozmán*, ki 1288 körül az *iconiumi* szultánság romjain alapított uralmat. Utóda *Urkhán* nemcsak *Kis-Ázsiában* hódított, hanem már Európába is átvitte az *ozmán* hatalmat, elfoglalta ott *Gallipolit* (1357). 1288. 1357.

Rohamos terjeszkedésüknek kedveztek a viszonyok. Az elgyengült görög császárság nem tudott elég erőt kiállítani ellenök. A keleti kereszténységben, amelyet a *Balkán* népei követtek, szintén nem volt meg az az ellenálló képesség az izlammal szemben, mint a nyugati kereszténységben. A törököt pedig fanatizmusa, állandó katonasága: a *janicsárok* és a *szpahik*, nemkülönben sajátos hűbérrendszere folyton újabb s újabb hódításokra ösztönözték.

I. Murad a *Balkánig* terjedő földet foglalta el s *Drinápolyba* tette át székhelyét (1361), sőt a *rigómezei* győzelem (1389) a *Balkántól* északra fekvő kis országokat is hódolatra készítette. *I. Bajazid*, a villám, már *Zsigmond* magyar királlyal s nyugati segédcapataival mérte össze fegyvereit. A törököt fegyelme itt is győzelemre segítette. A *nikápolyi* vereség (1396) az egész nyugati kereszténység megalázását jelentette. 1361. 1396.

Bajazidot győzelme kizsákmányolásában meggátolta *Timur Lenk*, az új mongol birodalom megalapítója. Az *angorai* csatában (1402) *Bajazid* *Timur Lenk* fogságába került. De a mongolok hatalma csak *Timur Lenk* haláláig tartott. Halálával a török új életre kelt. *II. Murad* ugyan hiába ostromolta *Konstantinápolyt*, megnyerte azonban *Ulászlóval* szemben a *várnai*

1444. csatát (1444). A várnai győzelem azért nem jelentett újabb hódítást. Útját állotta Murad további előhaladásának a rigómezei vereség (1448) dacára is a nagy Hunyadi János, de meg a török hatalom háta megett még mindig állott Konstantinápoly.

II. Mohammed szultán volt, ki Konstantinápoly bevételével a római birodalom utolsó maradványát is eltörölte a föld színéről (1453. máj. 29.).

1453. Az utolsó császár, XII. Konstantin a romok között lelte halálát.

12. Magyarország a XIV. és a XV. században.

Az Árpád-ház kihaltával Magyarország különféle családokból szabadon választotta királyait. A választásnál kezdetben a rokonságot tartották az ország rendei szem előtt. Mint az Árpád-család rokonai kerültek a trónra cseh Vencel és bajor Ottó. Gyengeségük azonban már 1308-ban a trónra juttatta a szintén rokon **Károly Róbertet** (1308-1342).

1308. Károly Róberttel az Anjouk nagyjelentőségű uralkodása veszi kezdetét. Az ország békéjét s a királyi hatalmat kellett visszaállítani. Mindkettőt megvalósították Károly és fia **Nagy Lajos** (1342—1382), sőt többet tettek, Magyarországot Kelet-Európában **nagyhatalmi rangra** emelték.

Megtörték a féktelenkedő olygarchiát. Igaz, hogy újat emeltek, de ezt hasznossá tették, midőn a **banderialis hadrendszert** felállították. Mindenki birtoka arányában katonát állított ki s aki 300—400 embert vezetett a harcba, az saját címeres zászlaját használhatta. Ezek a zászlós urak. Ellensúlyozásukra támogatták a nemesi rendet, az ősiség s a kilenced behozatalával meggátolták elszegényedésüket. Nemkülönbén pártfogásukba vették a polgári elemet, azok iparát és kereskedelmét mozdították elő kiváltságokkal s jó pénz veretésével. Bányászatunk felvirágzása szintén az Anjoukkal kezdődik.

A szent korona mint közjogi kapocs fűzte össze a főpapi, főúri s a nemesi rendet. Csak ahol a három rend, a szent korona tagjai s a korona képviselője, a király együtt voltak, hozhatták országos törvényt.

Az említett intézkedésekkel rendezték a had- és pénzügyet, mint hatalmuknak az alapját. De a pénzügyek rendezésében még tovább mentek. Károly behozta az első egyenes adót (18 denár telkenkint).

Károly a hadi téren tartós sikereket még nem aratott. Hódolatra készítette a szerb fejedelmet, de Havasalföldön kudarcot vallott. A babérok a diplomáciai téren szedte. Családja érdekeit tartotta itt szem előtt. Előkészítette fiainak a nápolyi és a lengyel trónra való jutást. A visegrádi kongresszuson (1335) mint választott békebíró Kelet-Európa ügyeit intézte el.

A hadügyi átalakításoknak hasznát Lajos vette. Nápolyon boszút állott kettős hadjáratában (1347—1350) öccse megfojtásáért, bár ennek némi erkölcsi hasznon kívül alig volt más eredménye. A Velencével folytatott háborúiban először (1356) Dalmáciát biztosította, másodsor (1378) a köztársaságot a magyar király adófizetőjévé tette. A Balkán apró államait hódolatra készítette. Lengyelországot megvédelmezte a lithvánok s a tatárok ellenében. Ezen érdemei csakugyan a lengyel trónra juttatták Kázmér halála után (1370).

Lajos mint az „egyház zászlótartója“ térítget Magyarországon, térítget a Balkánon. A katholicizmusban látta a legerősebb bástyát a törökkel szemben.

Az Anjouk uralkodásának az általános jólét megteremtésén kívül másik jelentősége a műveltség emelése. Az igazságszolgáltatás rendezése, iskolák emelése (pécsi egyetem), az építészet s a szobrászat lendülete egyaránt fenkölt gondolkodásuk dicsérői. Krónikáink nagyobbrészt szintén e korbéli nemzeti felbuzdulásnak köszönhetik létüket.

Nagy Lajost leánya, Mária követte. A női kormány gyengesége sok bajnak lett a forrása. A délvidéken lázadást idézett elő. A mozgalom rövid időre a trónra juttatta Kis Károlyt (1387). A lengyelek Hedviget erőszakolták ki királynőjüknek, ami a magyar-lengyel uniónak vetett véget. S végül a királynő fogsága férjének,

Luxenburgi Zsigmondnak (1387—1437) szerezte meg a trónt. Zsigmond, aki eszes, de könnyelmű fejedelem volt, uralkodása első felében nem tudott a nemzet szívéhez férközni, sőt tetteivel több ízben koronáját is veszélyeztette.

A török uralkodása alatt már Magyarország határaihoz ért. Zsigmond egész Európát keresztes hadjáratra szólította fel, hogy erejét megtörje. A felszólításnak volt eredménye, különösen a franciák jöttek nagyobb számmal. Annál nagyobb volt a diadal, melyet a szultán **Nikápoly**nál aratott (1396.)

A vereség után félévig künn kószál, utóbb is, bár sok volna az országban a tenni való, a külföldön jár, hogy a császári trónt s Csehországot megszerezze. Közben a magyar koronát ígérettel el ennek is, annak is halála esetére. A magyar főurak ezért és más törvénysértésekért, továbbá erőszakoskodásáért fogdába vetették (1401), de ismét kibocsátották. Zsigmond még mindig nem okult. Újabb kóborlása alkalmával a papság és a köznemesség **Nápolyi László**t hozta be (1402). Hívei ettől is megszabadították. Azután a hűdett közbocsánattal lecsendesítette az országot, a papságon pedig boszút állt a *placetum regium* kibocsátásával.

A császári trón elnyerése (1410) forduló pontot képez uralkodásában. Magyar királyságának előtérbe tolása, nagyobb törvényisztelete kibékítették vele a nemzetet. Császári buzgózkodásának sikere, hogy megszüntette az egyházszakadást, de külföldi elfoglaltsága kárával járt az országnak. Velence elfoglalta Dalmáciát, a török a délvidéken hódított. Husz János elégettetésével a huszita háborút idézte fel, amely Magyarországra is átszármazott s Erdélyben pórlázadást szült.

Belső intézkedései közül a honvédelem javítása (telekkatonaság), a polgárságnak az országos rendek sorába való emelése (1405) s a megyék önkormányzatának a fejlesztése a nevezetesebbek.

Már Zsigmond uralkodása alatt kitűnt, hogy a főnemesi hatalommal minden körülmények között számolni kell. Utódai alatt a hatalom egészen a főurak kezébe került. Zsigmond vejével, **Alberttel** (1437—1439) mint egyenrangú felek szerződnek. **I. Ulászló** (1440—1444) halála után az országon osztozkodni akarnak.

Nagy szerencséje e korban hazánknak, hogy az isteni Gondviselés **Hunyadi Jánossal** ajándékozta meg. E nagy ember volt, aki a szívében rejlő vallá-

nos és hazafias érzés kifolyásaképen egész életét nemzete megmentésére fordította. A köznemesség soraiból emelkedett ki. Albert szörényi bánná, Ulászló Erdély vajdájává nevezte ki. Mint erdélyi vajda aratta csodálatos diadalait a törökön Szében alatt s a Vaskapunál (1442). Az egész európai kereszténység védelmezőjévé avatta magát a hosszú hadjáratban (1443 jul. — 1444 febr.) E hadjárat után Európa nekibuzdult, hogy kiűzi Európából a törököt, de a kenyértörésnél cserben hagyták a nagy hadvezért. Bekövetkezett a szerencsétlen várnai vereség s ott Ulászló halála (1444).

1444.

A vereséget követő zavarokban az osztozkodástól Hunyadi mentette meg az országot, midőn elismertette V. Lászlót (1446—1457) királynak. A király kiskorúsága alatt a kormányzói tisztet a köznemesek s a városok kivánságára Hunyadira ruházták. A főnemesség megnyugodott a megváltozhatatlanban, de ahol lehetett, cserben hagyta a kormányzót. A főnemesség visszavonása idézte elő a rigómezei vereséget (1448). Nemes szíve mindent megbocsátott. Ha a haza bajban volt, egyéni bajaira sohasem gondolt. Élete alkonyán csaknem teljesen magára hagyatva aratta utolsó, de legnagyobb diadalát Belgrád falai alatt (1456). Feltartóztatta II. Mohamedet hóditó útjában. Konstantinápoly megvevője minden podgyásza hátrahagyásával menekült Belgrád falai alól.

1448.

1456.

A Hunyadi-ház ellenségeinek az újabb dicsőség csak fokozta irigységét. A család kiirtására törtek. A nagy hős halála után László fia vérpadon végezte be ifjú életét, Mátyást pedig fogságba hurcolták.

A gáztett hallatára nemcsak a köznemesség, de a főnemesség több tagja is fegyvert fogott a Hunyadiak érdekében. S nem eredmény nélkül, mert V. László halála után mellőzték úgy az idegen, mint a hazai trónjelölteket s királlyá kiáltották ki.

Hunyadi Mátyást (1458—1490). Mátyás uralkodásával az Anjouk fényes időszaka újult meg. Magyarország ismét vezérlő hatalommá lett. Trónra léptével gyorsan végzett a huszita rablókkal, III. Frigyesel s pártjával, sőt a Szerémségben megverte a törököt s visszafoglalta Jajcát 70 más várral. Csak most,

midőn királyságát senki kétségbevonni nem merté, tétette fejére Szt. István koronáját (1464).

Mátyás kiváló vezére lehetett volna egy európai vállalkozásnak, mely a török kiűzését teszi feladatává, de az európai viszonyok az ily vállalatnak nem kedveztek. Maga Mátyás pedig annyira belebonyolódott a nyugati ügyekbe, hogy a törökkel szemben nagyobb-részt csak védelmi háborúkra szorítkozott.

Hosszú (1468—1478) harcot vívott Csehország birtokáért. Szemben találta magával a cseh hadjáratokban nemcsak Podjebrádot és szövetségését, a lengyel királyi családot, de még képzelt barátját, III. Frigyes is. Boroszlónál azonban csúfosan kijátszotta cselvetésüket (1474). Nagy véráldozattal megszerezte így Csehország melléktartományait.

Még cseh háborúja közben rákerítette a sort az álnok Frigyesre. A háromszor megújult háborúban elfoglalta Ausztriát Béccsel egyetemben (1486).

E nagy sikereket az állandó hadsereg felállításával érte el. A 30—40 ezer főre rúgó hadsereg magvát a fekete hadsereg alkotta. A hadsereg fenntartása céljából rendezte az adókat. Az új adót, a „kir. kincstár adóját“ fizette a nemesen kívül mindenki.

A perek eldöntésében a hosszú huzavonának véget vetett a törvénykezés ujjaalakításával. Gondja volt rá, hogy mindenki megtalálja a maga igazát. Az igazságszolgáltatás szervezésével csaknem egyidejűleg szabályozta a nádori hatáskört is.

Mátyás atyai gondoskodását megérezte a földművelés, ipar s kereskedés egyaránt. Mindannyi lendületnek indult. Udvarának hírére azonban legfőképpen a művészetek s a tudományok pártolásával alapította meg. Kora divatos műveltségi irányának, a renaissance-nek igazi középpontja volt a budai palota. Állandóan hazai és külföldi tudósok környezték. A híres „Corvina“ könyvtár, a pozsonyi s a budai egyetemek mind azon törekvésért igazolják, hogy Magyarországot egy magasabb műveltségi polcra akarta emelni.

A fényes idők Mátyással véget értek. Magyarország minden dicsősége személyéhez fűződött. A Jagellók, II. Ulászló (1490—1516) és II. Lajos (1516—1526)

uralkodása alatt gyors hanyatlás következett be. A pártharcok felemésztették az ország erejét. Az állandó hadsereget megsemmisítették. A pénzügyet a rossz gazdálkodással tették tönkre. Így azután 36 év elég volt, hogy a Mátyás-korabeli hatalmas Magyarország a mohácsi temetőig jusson el (1526).

1526.

13. Észak-Európa.

Dánia, Svéd- és Norvégországok e korokban jelentősebb szerepet nem játszanak. Legfontosabb mozzanat történetükben a **calmari unió**, mely personal-uniot létesít a három állam között (1397). Margit dán királyleány ugyanis nőül ment VIII. Hakon norvég királyhoz. Atyja IV. Waldemár halála után átvette Dánia kormányát, férje halála után pedig Norvégországot. Néhány év múlva a svédek is királynőjükké választották. Így egyesült a három ország Dánia főuralma alatt. Az egyesülést leghamarabb Svédország bánta meg.

1397.

Oroszország Rurik utódai alatt számtalan apró államra oszlott. A megosztás okozta, hogy mintegy 250 évig tartó mongol uralmat volt kénytelen elviselni. A szolgaság területveszteséggel is járt, mert a megerősödött Lengyelország és a német lovagrend Oroszország rovására terjeszkedtek. Maga Kievv, a birodalom egykori középpontja is a lengyelek kezébe került.

Új középpontja támadt az országnak Moszkvában. A moszkvai fejedelmek közül III. v. Nagy Iván (1462—1505) egyesítette a fejedelemségeket s rázta le a mongol igát. Fölvette a „cár“ címet. Alapját vetette meg az új-kori Oroszországnak. Neje Zsófia az utolsó görög császár unokahuga volt. Ez adta meg a jogcímet utódainak, hogy a keleti császárok örökösének tekintsék magukat.

TARTALOM.

Lap

A középkor tárgya és felosztása 2

A) A középkori intézmények megalakulása.

I. A barbarok betelepődése a nyugati birodalomba¹

1. A germánok. 2. A népvándorlás kezdete. A nyugati gótok. Alarik. 3. A barbarok betelepődése a nyugat-római birodalom provinciáiba. 4. A hunok. Attila. 5. A nyugat-római birodalom bukása. 6. A keleti gótok Itáliában. Nagy Theodorik. 7. A frankok. Klodvig . . . . . 3—11

II. A kelet-római birodalom s a mohammedán hódítás.

1. A kelet-római birodalom. 2. Mohammed s az arab hódítás . . . . . 12—16

III. A pápaság, a nyugat-római császárság felújítása, a hűbéri rend megalakulása.

1. A római püspök mint az egyház feje. 2. A merovingi renyhe királyok s a Karolingok. 3. Nagy Károly. 4. A hűbériség . . . . . 17—23

B) A középkori intézmények virágzása.

I. Államalakulások a IX. és a X. században.

1. N. Károly birodalmának a bomlása. Az utolsó Karolingok. 2. Arab és normann népvándorlás. 3. Magyarország megalakulása. 4. Az angol monarchia megalakulása . . . . . 23—29

II. Németország egyesítése. A német-római császárság.

1. A szász dinasztia uralma. 2. A száli frank császárok kora. 3. Az investitúra harc . . . 29—35

III. A keresztes háborúk kora.

1. A keresztes hadjáratok okai. 2. Az első keresztes hadjárat. 3. A második keresztes hadjárat. 4. A harmadik keresztes hadjárat.

5. A negyedik keresztes hadjárat. 6. A kisebb keresztes hadjáratok. 7. A keresztes hadjáratok eredményei. 8. Keresztes hadjáratok nyugaton 35—42

IV. A főbb európai államok fejlődése a keresztes háborúk és a pápai főuralom korában.

1. Isten államának eszméje. 2. Németország a keresztes hadjáratok s a pápai főhatalom korában. 3. Magyarország a keresztes hadjáratok s a pápai főhatalom korában. 4. Franciaország a keresztes hadjáratok s a pápai főhatalom korában. 5. Angolország a keresztes hadjáratok s a pápai főhatalom korában. 6. Keresztény államok átalakulása a pyrenaeusi félszigeten . . . . . 43—57

C) A középkori intézmények bukása.

I. A császárság hanyatlása.

1. Az interregnum Németországban. A Habsburgok hatalmának a megalapítása. 2. A császárok tehetetlensége . . . . . 58—61

II. A pápaság hanyatlása.

1. A pápai hatalom hanyatlásának főbb okai. 2. Az egyház s a nemzeti királyságok. 3. A schizma, reform-kísérletek, a zsinatok . . . 61—64

III. A hűbériség felbomlása.

1. Olaszország. 2. Hűbérelles mozgalmak Németországban. 3. Az utolsó középkori német-római császárok. 4. Hűbérelles mozgalmak Franciaországban. 5. Az angol alkotmány fejlődése. 6. A százéves angol-francia háború. 7. A Burgundi hercegség fejlődése és bukása. 8. A francia állam központosítása. 9. A fehér és piros rózsa harca Angliában. 10. Spanyolország megalakulása. 11. A török hatalom föllépése. 12. Magyarország a XIV. és a XV. században. 13. Észak-Európa . . . . . 65—81

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

